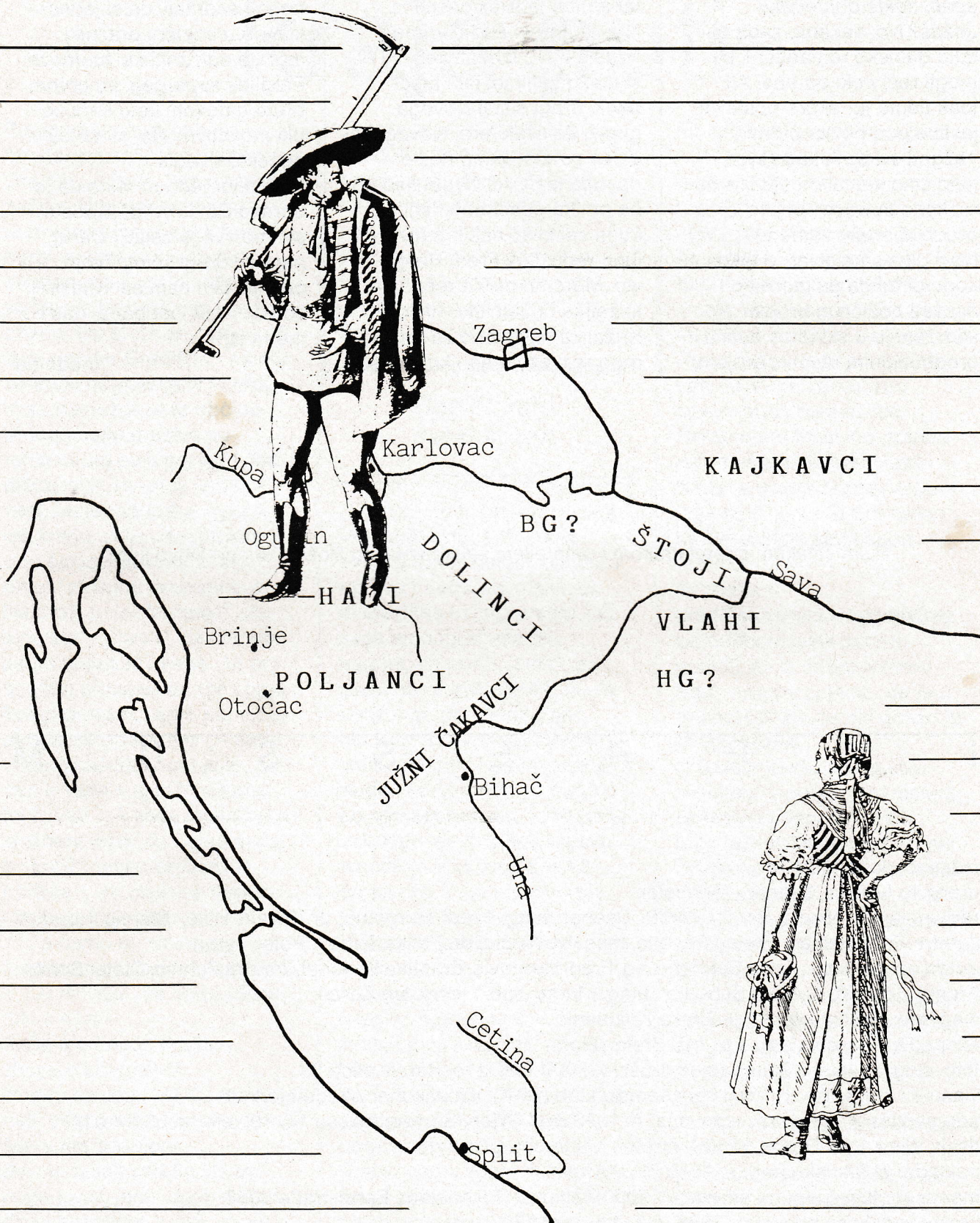

NOVI GLAS

MAGACIN HAK-A

4/1988

U V O D N I K

Kad smo još bili mali smo neprestano spitkovali roditelje *Koliko puti još moram pojt spati, dokle dojde Mali Ježuš?* No, nekamo sada biti tako ditinsko romantični, bi mogli reći neki od Vas! Ali ipak ćemo jur skoro postaviti jaslice pod božićno drvo i nažgati sviću. A kada kroz ljeto smo još tako osjetljivi na različne duhovne utiske kot u predbožićnom vrimenu? Novi glas smo stvarno tako koncipirali da ga moremo nazvati božićnim brojem. Po sadržaju je u skladu s našim predbožićnim raspoloženjem,

kontemplativan, miran, obazirajući se već na duhovne vridnosti, a zanemarivši profana pitanja svakidašnjice. Nije li upravo Božić vrime, kada smimo izricati želje? I mi si nešto željimo: jači feedback, dragi stitelj Novoga glasa! Za svaki broj Novoga glasa pokušavamo nešto novoga izmisliti. Ovput imamo na priliku posebnu križaljku, ku je sastavio naš kreativni član redakcije Fredi Hergović. Moremo mirno reći da je križaljka umjetničko djelo. Križaljka nije samo za one, ki rado razvezuju ganjke, nego i

za one ki rado čitaju smišice. Fredi tako šikano žonglira jezikom, no, ne samo jezikom, nego i sadržaji, da si jednostavno u božićni prazniki morate odlazniti ku-tu uru za Fredijev supergeg. I u prvom broju u novom ljetu kanimo biti inovativni. No, ali to još nećemo uvaditi. Nisam jur jednoč rekla da je upravo Božić vrime, kada si smimo svega zeljiti? Daruj nam Ti, dragi štitelj Tvoju pažnju, javi nam se! Kritiziraj, zdivaj, hvali, podbadaj nas i motiviraj!

urednica

Svim štitelem, pretplatnikom i prijateljem željimo blažen Božić i srično Novo ljeto.

I M P R E S S U M

izdavač: odbor HAK-a

urednik: Agnjica Csenar—Schuster

redakcija: dr. Nikola Benčić, Anita Csenar, mag. Fredi Hergović, dr. Ewald Höld, Stanko Horvath, Jandre Palatin, mag. Štefan Pavetić, mag. Ivo Sučić, dr. Feliks Tobler, Peter Tyran

autori ovoga broja: Anita Csenar, mag. Fredi Hergović, dr. Jelka Koschat, Jandre Palatin, Dieter Scherr, Franjo Schruiff, Agnjica Schuster, mag. Marko Sučić, mag. Ive Zakall

slaganje: Rosemarie Stagl, Zlatka Krizmanić

ekspedit: Agnjica Lippl, dipl. inž. Štefan Roth

foto-slog: Hrvatsko štamparsko društvo, 7000 Željezno, Karall-ulica 23

vlasnik i nakladnik: Hrvatski akademski klub (HAK), Kroatischer Akademierklub

adresa vlasnika medija i izdavača: A-1040 Beč/Wien, Schwindgasse 14/10, telefon 65 14 014

tisak: Wograndl-Druck, 7210 Matrštof/Mattersburg

nakladni poštanski ured: A-1040 Beč/Wien

manuskripti se šalju na adresu: A-7000 Željezno/Eisenstadt, Bahnstraße 10/6

konac redakcije za broj 1/1989 je 8. februar 1989.

Daleki su i prez kraja puti

Početak ovoga ljeta je hrvatska manjinska politika u Gradišću i Beču bila u centru pažnje. Vrhovni sud u Austriji je Hrvatima, po dugoljetnoj borbi iz instance u instancu, priznao pravo na hrvatski službeni jezik. Hrvatski jezik je tim priznat kao službeni jezik u 22 općina Gradišća i na onim kotarskim poglavarstvima i uredima, koji su nadležni za te općine.

Mnoga naša društva su reklamirala ovu u povjesti Gradišćanskih Hrvata jedinstveni uspjeh za sebe, iako su još kratko prlje osmihavala onu šakicu ljudi, koji su toj odluci zaistinu spravili put. Nazivali su je „fantaste“, „iluzioniste“, „norce“, da citiram samo najblaža imena. Ali oni su nam pokazali da ide i bez kompromisova, samo pameću, strpljivošću i šegom. „A sada imamo naš službeni jezik, ča ćemo sada s njim?“, pitamo mi Hrvati. „A sada imaju njevi službeni jezik, ča ćemo sada s njim?“, pitaju činovnici i političari. Ali zapravo nam se stavljaju troja pitanja:

1. Ča ćemo mi Hrvati s hrvatskim službenim jezikom?
2. Ča moraju i ča čedu činovnici s njim?
3. Ča mori naša društva skupa s činovnicima?

Mislim da ima i HAK zadaću najti odgovore odnosno rješenja tim pitanjem.

Svi su čekali odluku Ustavnoga suda, jedni optimistični, drugi skeptični, a neki su se

sigurni bojali odluke. Na nijedan način nisu niti hrvatska društva niti javna mjesta bila pripravna na odluku, zato nisu niti od samoga početka animirali ljude, da bi ishasnovali to pravo, na ko smo morali 32 ljeta dugo čekati. Ar reći:

Registriraju svaki korak

„Nute se po hrvatsku!“ ili „Piši im po hrvatsku!“, to nima smisla. Samo čekati, da čedu uprava i birokracija nastati dvojezične to je premalo. Do sada smo mi Hrvati bili naučni, da se na „omti“, na „becirkshaupmonšofti“ ili „va regirungi“ pominamo po nimšku. Sada bi se najednoč smili pominati i po hrvatsku? Kade i na ki uredi, po našu ili po srpskohrvatsku, kako se to veli, kako se to piše? Na sva ta pitanja ljudi nisu dostali odgovora. To je sigurno bio jedan od uzrokov, zač je tako malo ljudi potribovalo hrvatski službeni jezik.

I druga stran, naime upravna mjesta i činovnici nisu pravo znali, ča im je djelati, ar nije bilo nikakvih internih propisova niti pravila za dvojezičnost odnosno za hrvatski jezik u upravnoj praksi.

Stoprv sada, lipo polako, ima skoro svaki ured i svaka institucija jednoga ili već dvojezič-

nih činovnika, ki moru priskočiti, ako se ki želji razgovarati na hrvatskom jeziku. Kod nekih javnih mjestov imaju prevodioca, ali to ne odgovara zakonom, ar hasnovati službeni jezik znači, imati neposredni kontakt sa službenom osobom. Prevodioca ne bi smili umišati. Ali to će se sigurno stoprv onda minjati, ako Hrvati budu masivno potribovali hrvatski službeni jezik. Nadalje postojaju dosada samo najvažniji formulari dodatno i na hrvatskom službenom jeziku.

Ni nimško-gradišćanskohrvatski rječnik za službeni jezik još ne postoji, ali iz dobro informiranih krugov čujemo, da je u pripravi. Kada će biti gotov, to se još nezna.

U Saveznom kancelarstvu odnosno u pojedini ministriji postojaju evidencije, iz kih proizlazi, koliko gradišćanski Hrvati hasnuju pravo na službeni jezik. Zač se triba statistika, to neznamo, ali sigurno ne da utiši znatiželju.

Zato moramo mi, odnosno moraju naša društva, ohrabriti i osposobiti ljude, da budu mogli hasnovati svoj materinski jezik i kot službeni jezik.

Dosad su sva naša društva, a u prvom redu i HAK, bila premalo aktivna. Ali mi predvidjamo, najti rješenja za zgora napomenuta pitanja.

ad 1: Ljudi moraju preobladati strah potribovati službeni jezik. Za to su im potribne informacije. HAK kani u suradnji s drugimi društvima i stručnjaci, pravnik organizirati informativne večere u hrvatski seli. Pritom će nam biti potribna pomoć seoskih društava. Mogli bi se držati referati ili predavanja o službenom jeziku, a potom opširna diskusija, pri koj bi se riješila otvorena pitanja. Dodatno ovim večerom bi mogli sastaviti i brošuru s uputama (kade, kako, itd.)

Moramo stvoriti barem jedno mjesto (telefonska služba), kade bi se ljudi mogli upitati. ad 2: Ni činovnici ni službeni personal se nisu nadijali odluke Ustavnoga Suda. Činovnici, a sigurno i oni s hrvatskim materinskim jezikom se sada moraju školovati. Osebito je potribno za službeni jezik u pismu, da se podudara s gradišćanskohrvatskom normom. Potribno će biti, da činovnici pohadjaju tečaje gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika. Prez jur zgora spomenutoga rječnika u budućnosti ne moremo djelati. Novostvoreni formulari moraju biti na našem književnom jeziku. Sastaviti dvojezične formulare moru stoprv onda, kad konačno budemo imali službeni rječnik.

Potribno je, da budu formulari dvojezični, da je budu mogli hasnovati i onde, kade hrvatski jezik nije službeni. U općina moraju nastojati da slobodna mjesta na općinskom uredu zapunu dvojezičnim činovnici. Istotako mora i na kotarskoj razini biti u svi odiljenji dvojezičnih ljudi, da ne budu potribni prevodioci. Nikako Hrvate, ki želju hrv. službeni jezik, nesmu znamda diskriminirati pretpostavne službene osobe.

ad 3: Sve pod točkom 2 spo-

menuta potribovanja bi morala doći od oblasti (zemlje, kotarov, općin). Ali ki će školovati činovnike? Prez naših jezikoslovcev će to biti nemoguće. Zato se mora upeljati čim već takovih tečajev u cijelom Gradišću. Ki će sastaviti službeni rječnik? Opet će javnim institucijam biti potribna naša pomoć. Formular sastavljaju prepolako. Tim ne kanim reći, da nadležni činovnik premalo djela, nego da je jedan sam preopterećen. U centrali mora biti već ljudi, ki bi morali biti odgovorni za rječnik, za nabrazbu činovnikov, za formulare i za sva druga pitanja u vezi s hrvatskim službenim jezikom. Dvojezičnost u Gradišću moraju propagirati i prakticirati ljudi u javnoj službi i političari. Za to je premalo da se ti spomenuti ljudi zalažu za naš jezik samo pri hrvatski priredba. Diskriminaciju Hrvatov (slučaji Stinjaki, u februaru 88, i Uzlop, oktobar 88, ne bi se kanio bliže upustiti) moraju prepričiti javna mjesta. Zato naša društva moraju veljek i oštro reagirati.

Jur u juliju lanjskoga ljeta je u saveznom kancelarstvu bio sastanak, pri kom su diskutirali o nacrtu za odredbu o hrvatskim službenim jezikom. Prvi nacrt je bio jako restriktivan i zastupnici naših društava su se borili za točke i zarise, da bi došlo do boljega rješenja za Hrvate. Ta zakonska odredba će manjine konkretizirati u odluci Ustavnoga suda i tako olakšati (?) primjenu hrvatskoga službenoga jezika u praksi. Je li će odredba biti zaistinu na hasan i zadovoljstvo Hrvatov, to ćemo navrijedi viditi. Ona će po riči nadležnih ljudi izajti do konca ovoga ljeta.

Jandre

Zbuditi i

Austrijsku kulturu i tradiciju odredjuju narodne grupe i manjine, ke u zemlji jur kroz mnoga stoljeća skupa živu. A samo po narodni grupa i manjina je moguće najti pravi, originalni austrijski identitet. Bilo bi čisto krivo odreći se toga identiteta u vrimenu, kad nam ništa nije tako važno kot integracija, odnosno ujedinjenje Europe. Ta cilj je ostvariv samo onda, ako se počinje u „malom krugu“. Stoprv politika za narodne grupe će ravnati put ideji o slobodnoj i ujedinjenoj Europi.

To je bio jedan od motivov za formiranje djelatnoga kruga pod nazivom „Situacija i perspektive narodnih grup u Austriji“ austrijske konferencije rektorov. Ov posebni gremij je sastavio katalog predlogov, na ke bi javna mjesta čim prlje tribala reagirati. Ako se zaistinu počinje s ostvarenjem, onda će za manjine u Austriji početi nova, bolja era. Manjine u Austriji ćedu samo onda preživiti, ako je oblasti budu eficientno unapredjivale na regionalnoj razini. Onda naime već neće biti potribno da pripadnici tih manjin pendlaju med dvimi različnim socijalnim sredinama ili da u najgorjem slučaju uopće napustu svoju familijarnu okolinu. Tribale bi se otvoriti nove mogućnosti za mnoga različna zvanja. Momentano su zvećega samo više školovani ljudi svisni pripadnici svoje narodne grupe. Ali oni su prisiljeni da se zbog fragmentarične socijalne strukture svoje narodne grupe preselu u više razvijenu sredinu. Ta postojeći

z duševnoga mrtvila

trend i kod gradišćanskih Hrvatov, bi se dao obrnuti, kad bi se dvojezično kvalificiranim ljudem pružila šansa da u svojem zvanju praktikiraju dvojezičnost. Potrebno je ada stvoriti zaklade, da bi se pripadnici narodne grupe mogli školovati na priliku na području ekonomije, u menedžmentu ili u modernoj visokoj tehnologiji. Ti stručnjaci bi od sebe razumljivo bili zaposleni u svojoj dvojezičnoj sredini.

Konferencija rektorov potribe na dalje instaliranje dvojezične škole. Potrebno je reformirati i poboljšati školovanje učiteljev. Pritom treba didaktika dvojezičnosti biti centralna točka. Gdo od učiteljev momentano ima pojma, kako se podučava dvojezično?! Učitelji tribaju biti jezično kompetentni u svi postojeći komunikacijski situacija. To znači da moraju imati paratno stručne nazive bar na kom znanstvenom području se odvija ta komunikacija. Ali i za to su potrebni posebni tečajji.

Potribne su nam dvojezične čuvarnice i predškolski razredi, kade se jur dicit za vrime demonstrira važnost njevoga materinskoga jezika.

S manjinskim pitanji se tribaju baviti sve škole po cijeloj Austriji, a u potankosti škole Gradišća, Beča i Koruške. Jezični tečajji se tribaju upeljati za odrasle, i to za svise pripadnike manjine, za takozvane asimilante i nimškogovoreće.

Potribni su i djelatni krugi, u ki bi se odrasli udubili u problem različnih povijesnih procesov manjinskoga i većinskoga naroda.

Posebno savjetovališće mora na početku dvojezičnim ili nimškogovorećim roditeljem, ki svoju dicu kanu slati u dvojezičnu školu, pomagati pri rješavanju problemov u vezi s dvojezičnošću.

Panonski gimnazij za Hrvate i Ugre u Gradišću bi se odmah tribao realizirati.

Udžbeniki se tribaju sastavljati tako, da austrijske narodne grupe postanu važan dio austrijske povijesti i sadašnjosti.

U svi dvojezični krajina se postepeno triba upeljati dvojezičnost za sve školare prez obzira na materinski jezik.

I na univerzitetu je potrebno upeljati dvojezičnost. Pripadnikom narodnih manjin se neka pruži izobrazba na materinski jeziki, osebito na području ekonomije i visoke tehnologije.

Nije potrebno osebujno naglasiti da radio i televizija tribaju proširiti emisije na jeziki narodnih grup. Svaki tajedan bi narodna grupa tribala emitirati emisiju za većinski narod na nimškom jeziku.

I savezni zemaljski političari bi se pojačano tribali priznavati većjezičnoj Austriji.

Vridnost dvojezičnosti bi se tribala neprestano naglašavati u svi mediji. Potribne su nam i reklamne brošire za dvojezičnost. Seoske tablice, putokazi, nazivi za ceste, natpisi, telefonske knjige, vozni redi itd. itd. — sve to bi tribalo biti dvojezično.

Profesionalna prevodilačka služba za medije je isto neophodna, da ne bi kurzirali krivi prevodi.

Konačno je važno za sve narodne grupe, da im se vrnu

asimilanti. Njim se mora omogućiti da se prez stigmatizacije i sramovanja približu materinskomu jeziku.

Triba se graditi na tom, da jeziki narodnih grup postanu ravnopravni, osebito u pogledu na službeni jezik i topografske natpise.

Gradišćanskohrvatska narodna grupa ima pravo na posebne odredbe u Zemaljskom ustavu, ke bi joj dale pravo na zaštitu. Ona bi tribala imati svoje vlašće zastupnike u Zemaljskom saboru. Kotarska poglavarstva bi tribala stvoriti odljenja, ka bi bila odgovorna za posle manjine. Personal tih ustanovov triba biti dvojezičan. Potrebno je zvana toga da su i svi formulari dvojezični, odnosno trojezični u Gradišću.

One općine, ke su bili povezali svojčas prez obzira na narodni identitet, se sada tribaju složiti po kriterija, ki su od hasni za pripadnike manjine.

Umjesto neeficijentnih narodnih savjetov su potribni autonomni zastupnički organi.

Kulturne i političke veze s etničkom, matičnom zajednicom se tribaju održavati prez obzira na državne granice.

Konferencija rektorov je u svojem katalogu potribovanj napomenula još mnoge druge točke, ke su neophodne za opstanak narodnih grup.

Neke, kot na peldu služba za štampu ili samoinicijativne grupe, moremo sami realizirati, a da ne čekamo pomoć. Mi ada isto moremo pridonesti boljoj, novoj budućnosti, u koj nas već ne triba moriti strah za opstanak.

Agnjica Schuster

Kapitulirao pred madjaroni

Baviti se s Ivanom Čukovićem znači baviti se s pravim outsiderom med Gradišćanskimi Hrvatima u času Prve Republike. Dok su bili po Prvom svjetskom boju skoro svi učni ljudi skoro cijela inteligencija, za to da ostane Gradišće kod Ugarske, Čuković i mali krug oko njega bili su za priključenje Gradišća k Austriji. Inteligencija je bila zato za Ugarsku, kad je pohađala ugarske škole. Školovala se je u Šopronu, u Djuri, u Sombatelju, u Požonu, u Kisegu i u Pešti. Zato su ugarski građani za učne ljude bili duhovni centri. U onom času bio je ugarski šovinizam dost proširen, a našoj inteligenciji se je u školi zacipilo dost ovoga šovinizma. Iako su Ugri kanili prepričati sve nacionalne akcije Hrvatima i su svim hrvatskim aktivistima zdivali „panslavi“, su mjerodavni Hrvati bili zvečega ipak toga mišljenja, da će moći preživjeti Hrvatsko samo u Ugarskoj. U Austriji nisu vidili budućnosti za svoj mali narod. Zanimljivo je, da je bio narod željezanskoga i niuzaljskoga kotara za priključenje k Austriji, ar je većina Hrvatima na Poljanci i na Hati djelala s one strani granice, u ondašnjoj Austriji. Bilo je došlo do raskola med Čukovićem i hrvatskom inteligencijom. To je bilo sudbomosno za hrvatsko gibanje. Ta raskol je markirao Čukovićovo djelovanje kroz cio njegov život. Ne moremo danas

razumiti život našega značajnoga i u prvom redu marljivoga pisca, ako ne znamo za spomenuti raskol.

Ivan Čuković se je rodio u Mjenovu 11. maja 1865. Otac mu je bio bilježnik. Čuković je postao duhovnikom jurske biskupije i kapelanom u Svetom

Ivan Čuković

Martinu. Kasnije stupio je u misionarski red lazaristova. Dok je još bio u tom redu se je dogotovio stan lazaristova u Budimpešti. Čuković je nadgledivao gradnju. Ljeta 1919. je postao duhovnim peljačem i spovidnikom karmelitanova u Šopronbanfalvu/Wandorfu blizu Šoprona. Svoju funkciju kot predstojnik kloštra i crkve morao je napustiti po kratkom času, ar se je zalagao za priključenje Gradišća k Austriji, a tim se je suprotstavljao većini hrvatskoga učiteljstva i duhovništva i ugarskoj državi. Ali Čuković nije morao samo napustiti svoju funkciju, on je morao i

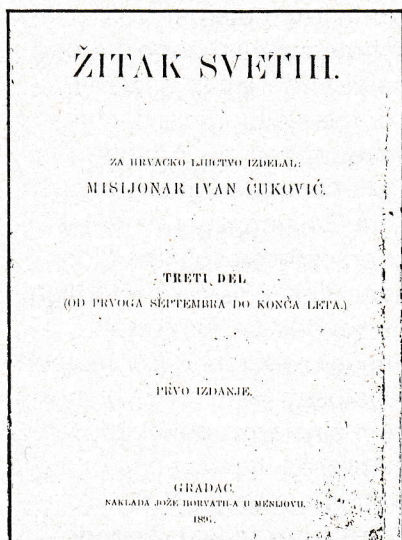
pobignuti prik Lajte u Austriju. Došao je u Beč, kade je održavao tijesne veze s mjerodavnimi ljudima, u ki je našao prijatelje za skupne duhovne cilje. Upoznao se je i s prvim zem. poglavarom, dr. Robertom Davy-om, i s prvim školskim nadzornikom prof. dr. Adolfom Parrom. Njegove veze gradišćanskim političarom su bile sigurno uzrok, da su zaposlili Čukovića po priključenju Gradišća u zemaljskoj upravi u Kiseloj Vodi. Spočetka je djelao kot hrvatski prevodilac i tumač, kasnije kot pomoćni referent u školskom odiljenju. Dugo Čuković nije bio zaposlen u Zemaljskoj vladi. Koncem 1922. ljeta stupio je Koloman Tomšić na njegovo mjesto. Čuković je opet vršio duhovničku službu i preuzeo faru Najfelt. Kasnije je došao pak opet na hrvatsku faru, u Štikapron, kade je bio do umirovljenja.

Čuković je počeo svoje literarno djelovanje s nabožnom literaturom. Kasnije se je posvetio pisanju literature za mladinu i za školsku dicu. Pritom je bio već ili manje uspješan. Izašle su knjige za dicu i mladinu. Ali njegovi udžbeniki, ke je sastavio kot prvi u novoj domovini se nikada nisu štampali zahvaljujući prejakomu lobby-ju učiteljstva, ki Čukoviću nije mogao pozabiti angažman za priključenje. Ivana Čukovića brojimo med najplodnije pisce Gradišćans-

kih Hrvatov. Napisao je molitvenike, kot na priliku „Kršćansko-katoličansko Cvetje“ za dicu, a „Vsakidanja hrana“ i „Jezus i Marija, zrcala naše kršćanske mladine“ za odraščene. Knjiga „Majuška pobožnost“ je trikrat izašla. Jedno od njegovih najvažnijih djel je „Žitak svetih“. Prvi i drugi svezak toga djela, ke je sastavio pan-

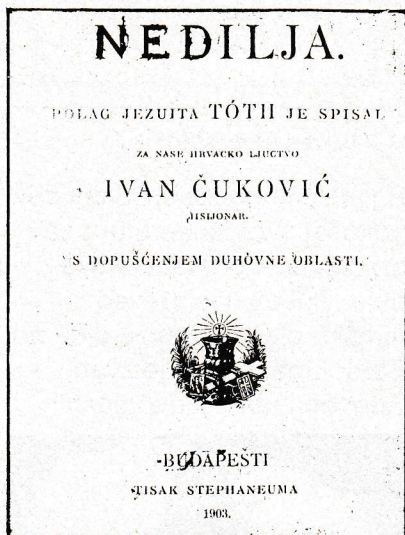
Jedna knjiga je slijedila drugu

drofski farnik Šime Meršić izašli su 1864. u Požonu. Treti svezak napisao je Ivan Čuković. Izašao je 1897. u Gracu. Nadalje je Čuković izdao cijeli red malih knjižic kot na priliku „Spominak na prvo pričešćanje“, „Popisovanje poslidnjega dneva“, „Pobožnost k Božanskomu Srcu Jezusu i k Presvetomu Srcu Blažene Dvice Marije“, „Posluhni, ča bi ti bilo dobro i znam potribno“, „Tovaruštvo marijanskoga pomirenja u Wiltenu“, „Črljeni sv. škapulir“, „Pravila društva sv. Mihovila arkandjela“, „Čudnotvorna medalja“, „Gema Galgani“, „Nedilja“ i druge. Zanimljivo je, da nije Čuković pisao samo na hrvatskom,

nego i na nimškom i ugarskom jeziku. Ali Ivan Čuković nije samo pisao, bavio se je i s mehanikom i elekrikom. Pronašao je male stroje, za ke je dostao još i patente. Na području elektrike je dostao patent za jedan električni akumulator, a u mehaniki za stroj, ki je obraćao note pri igranju na orgula ili klaviru. Istotako je Čuković pronášao čvrsto držanje za kitice.

Najveća cezura u Čukovićevom žitku bila je po Prvom svitskom boju, čim se je počeo zalagati za priključenje skupa s Matom Jurasovićem,

Franjom Čizmazijom i Kolo-manom Tomšićem. Sastajali su se ovi Hrvati u Gumpendorferici, da bi djelali i nadalje za priključenje k Austriji. Po osnivanju takozvane Šopronske domobranske službe dostali su ti Hrvati mogućnost djelati na hrvatskom jeziku za priključenje. Cilj domobranske službe je naime bio širiti propagandu za Austriju. Da bi dospila i u hrvatska sela, izdavala je domobranska služba proaustrijski tajednik „Novi Glasi“. Izdavač je bio Franjo Čizmazija, a odgovorni urednik Mate Jurasović. Pojavljivao se je ov tajednik od 26.11.1921. do

3.6.1922. Po priključenju Gradišća k Austriji su naime vrijeda sfalili pinezi, i domobranska služba se je raspala. Poznata su izdanja do broja 16/17, od zadnjih brojev nam je poznat samo sadržaj na nimškom jeziku. Novine su prestale izlaziti i zbog nesloge u uredničtvu i zbog nenavidnosti pojedinih piscev. Zanimljivo je, da u uvodnom članku broja 16/17 novine pozivaju Hrvate, da bi se priključili Kršćanskoj socijalnoj stranki. Čuković je kanio utemeljiti posebnu hrvatsku stranku. To mu se nije ugodalo, ar imao je zapravo isti program kot hrvatska stranka, ku je peljao Lovre Karall i čiji mentor je bio Martin Meršić st. Novu zemlju Burgenland je

Pronášao je stroj ki obraća note

kanio zvati „Gradiškom“. Ali ta naziv se nije mogao probiti. Današnje ime „Gradišće“ je ideja Mate Meršića Miloradića. Po priključenju Gradišća je bio Ivan Čuković prvi, ki je počeo pisati školske knjige. Prva nakana mu je bila nova početnica. Hasnovanje stare početnice iz Ugarske nije bilo

moguće. Školsko odiljenje Ureda za zemaljske uprave Gradišća je 5. maja izrazilo stručno mišljenje, da imaju hrvatska sela po državnom ugovoru iz St. Germaina po članu 68, pravo na nastavu u hrvatskom jeziku. Pokidob da ali ne egzistiraju odgovarajuće školske knjige na hrvatskom jeziku, bi se te knjige do školskoga ljeta 1922/23. tribale napisati i štampati. Na raspolaganje bi stala samo početnica po stari

Bojkotirali su ga učitelji

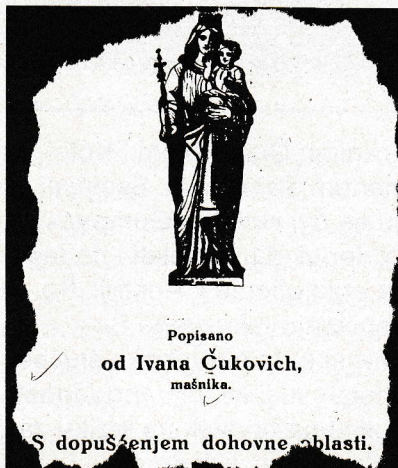
ugarski — ada ne odgovarajući — nastavni plani. Hrvatske školske knjige iz Jugoslavije istotako ne bi odgovarale, i to zbog političkih i jezičnih uzrokov. Čuković je rukopis svoje početnice jur zgotovio u novembru 1921. ljeta. Stoprv pol ljeta kasnije je počeo učitelj Jandre Kuzmić po nalogu učiteljstva sastavljati drugu početnicu. Tako je naklada za školske knjige dostala dva rukopise za početnicu i nije znala, ku bi tiskala. Učitelji su najavili, da čedu bojkotirati Čukovićevu knjigu. Zvana toga je zemaljska vlada naredila Ivanu Dobroviću, Čukovićevomu velikomu neprijatelju, da stručno ocijeni Čukovićev rukopis, a Dobrović ga je odbio. Ivan Čuković je predao školskoj nakladi i „Prve nimške vežbenice“ u rukopisu. Ministarstvo za nutarnje posle je dozvolilo s brojem 13322/II-8 od 12. julija 1922, da se „Prva nimška vežbenica“ primi med publikacije naklade za školske knjige. Naminjena je bila ova knjižica školarom početo od 3. razreda. Zač ova vježbenica konačno ipak nije izašla, to

se ne da izviditi. Morebit, da ju je pisac sam povukao, kako je i povukao treći rukopis „Slovnica i pismovnik“. Ovu slovnicu su naime učitelji — Čukovićeви neprijatelji — najoštrije kritizairali i odbili.

Čukovićev kalendar

Bolje se je ugodao Čukovićev pokušaj stvoriti literaturu za gradišćanskohrvatsku mladinu. Čuković je preveo nimšku pjesmaricu za dicu od Sprachmanna, ku je zvao „Vienac jedno- i dvoglasnih

jačak“. Pjesmaricu su hasnovali pri podučavanju 1. do 4. razreda osnovne škole. Prijevodom nimško-austrijsanke knjižice za mladinu broj 33/1 (20 stranica) „Allerlei Gedichte und Verse von F. Gull und W. Hey — Ich kann schon lesen“ je kanio početi Ivan Čuković kolo hrvatskoga štiva za mla-

dinu. Knjižice ovoga kola „Za našu mladinu“ nisu hasnovali u škola, ipak je tiskala austrijska naklada za školske knjige te knjižice. Prva se je zvala „Vsakovrstne pjesme“, a druga knjižica kola bila je „Doma i vani“. Kot treći dio je preveo Čuković „Robinsona“. Kako je Čuković mrzio hrvatsko učiteljstvo i duhovništvo se vidi u pismu školskoj nakladi, kade prosi za tiskanje „Robinsona“.

Sauerbrunn, am 4. Sept. 1922

An die
Direktion des
Österreichischen
Schulbücherverlages
in Wien

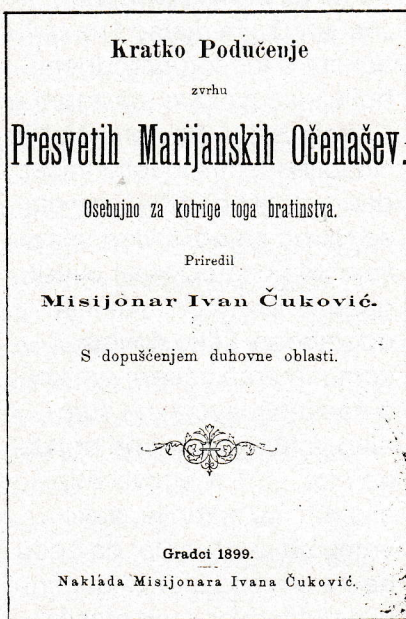
1. Schwarzenbergstraße 5

Um die bettelarme Volksbücherei der burgenländischen Kroaten, die auch heute keine Arbeiter haben, sondern nur einige magyarischesinnte Schreier haben, zu fördern, und dem Volke praktisch zu beweisen, welchen Ausblick und welche Genüsse der Bildung ihnen der Anschluß an die Kulturgüter des deutschen Volkes — im Gegensatz zu der magyarisches Knechtung — bietet, übersetzte ich die Nr. 10 der deutschösterreichischen Jugendhefte „Robinson“, worin auch die der Volksschule entwachsene Jugend unter anderem in anziehender Darstellung die besten Anregungen zur Arbeits- und Schaffensfreudigkeit, so auch zum Gottvertrauen findet. Ich übersetzte es vollinhaltlich, aber nicht sklavisches-wörtlich. Es sei hier bemerkt, daß unsere Kroaten außer meinen religiösen Heften etc. bisher kein einziges ähnliches Heft in ihrer Muttersprache in die Hände bekommen haben. Schuld daran war die Indo-

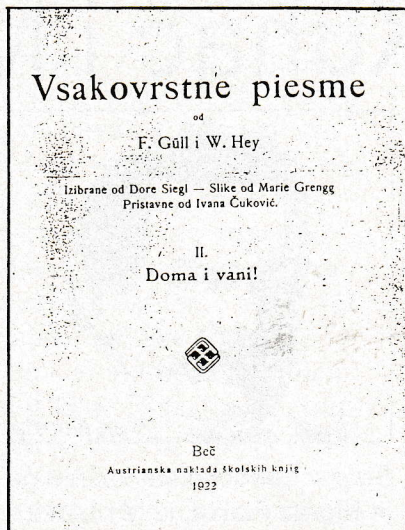
lenz ihrer Geistlichkeit und Lehrerschaft.
Wenn Sie es für gut finden, so wollen Sie auch dieses Heft zwecks einer Auflage einer entsprechenden Begutachtung und Genehmigung zuleiten. Ich bin bereit, dasselbe in das unbeschränkte Eigentum des Schulbuchverlages zu überlassen.

Ergebenst Joh. Čuković
Kultus-Hilfsreferent

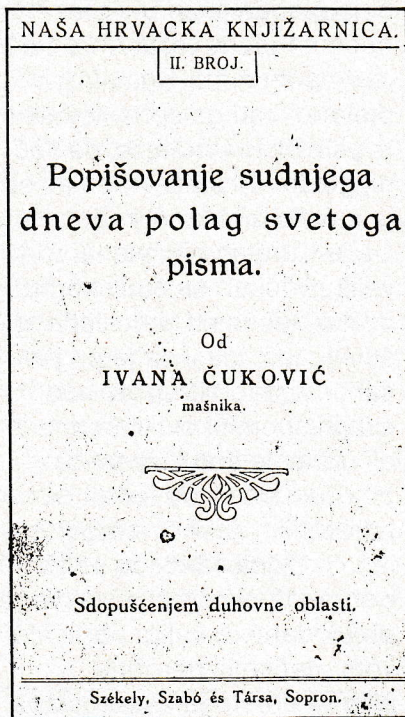
Veliki raskol med Čukovićem i hrvatskom inteligencijom je durao do Čukovićeve smrti. On nikada nije mogao podnositi da je imao Martin Meršić st. ki je bio svenek protiv Austrije upravo u Austriji toliko uticaja. Čuković je bio

med prvimi, ki su se ufali suprotataviti se etabliranim hrvatskim krugom. Zbog svojega političkoga angažmana su mu ovi krugi pravili poteškoće, kade je bilo nek moguće. Pritom su jako zanemarili to, čim su se zapravo dičili: dobrobit Hrvatov. Ako mislimo, da je ovakova intolerancija danas jur dugo prošlost, onda gledajmo štiteljska pisma u novina, i vidit ćemo, da već-ki od nas još svenek živi u prošlosti. Čuković je išao u Korušku,

kade je živio daleko od domovine kod Slovencev, u eksilu.

U „Liber memorabiliumu“ fare Sv. Ruprechta kot Völkermarkta moremo najti slijedeće rede: „1944.: † Pfarrer i. R. Johann Čuković. Am 11. September 1944 starb in seiner Wohnung St. Ruprecht Nr. 1 der pens. Pfarrer v. Oberstinkenbrunn im Burgenland. Er wohnte schon längere Jahre seit seiner Pensionierung hier und half allsonntäglich beim Gottesdienst, bis seine Krankheit es nimmer erlaubte. R.i.p.“

Franjo Schruiff

Ča je zaman?

Kako se redigira Novi glas? Svaki pojedini suradnik NG-a sastavlja svoje doprinose, a da za nje ne kasira honorar. Kad bi se za članke dostao honorar, bi znamda već ljudi suradjivalo, ar znamo, da dandanas ni druga dugovanja nisu zaman. Istotako bi se već Gradišćanskih Hrvatov priznavalo hrvatstvu, kad bi znali da to nije besplatno, zaman. Kapitalisti smo, ar poznamo samo materijalnu vrednost, a ne duhovnu. To neka bude spomenuto samo uzgred.

Mi suradniki NG-a bi morali uz sve naše besplatno djelo izgleda i sami financirati Novi glas, ar na koncu ljeta, kad je obično triba platiti sve račune, vidimo da se ih nećemo moći zbaviti, ar nisu svi štitelji NG-a platili svoj abonman za cijelo ljeto.

Ako ga upravo Ti, dragi štitelj nisi platio (znamda si izgubio uplatnicu ili jednostavno nisi mislio da platiš), onda je ovput Tvojemu Novomu glasu priložena uplatnica, da uplatiš pineze na naš konto, po broju 20,—, a za cijelo ljeto 80,—. Timi pinezi Ti plaćaš tisak i papir, ne znamda suradnike. To je ada cijena samo za materijal NG-a, a ne za sadržaj. I mi suradniki NG-a smo u nekom pogledu kapitalisti. Odredjujemo materijalnu vrednost NG-a, ali ne idejnu. (Ka ima višu cijenu?).

U slučaju da Tvoji pinezi zbog bilo kakovih uzrokov ne stignu, Ti nažalost već ne moremo slati Novi glas, iako Ti je znamda bilo omiljeno štivo. Prosim imaj razumivanje!

urednica

Kurelac, Kuhač i Milčetić na putu kroz Gradišće

Fran Kurelac

Nije moja nakana, dati diboku analizu ovih trih putopisov. Za to bi bilo potribno prece već vrimenta, nego sam imao na raspolaganje. S druge strani sam opet osvidočen, da uopće nima smisla, jednostavno dati sažetak spomenutih djel. Ni jedno nij tako opširno, da je ne bi svaki mogao u dvi, tri ura preštati (tiskana su sva troja u knjigi Čakavskoga Sabora „Gradišćanski Hrvati“, Zagreb, 1973). Ipak su ovi putopisi širjemu krugu Gradišćanskih Hrvatov — to znači skoro svim zvana našim jezikoslovcem, povjesničarom i slusateljem tečajev na sveučilišću — nepoznati. Namjera ovoga članka je, predstaviti je na kratki, ar su zvanaredan izvorni materijal za svakoga, koga zanima naša povijest.

Srdit na učitelje ki piju po krčma

1. Fran Kurelac: *Iz mojega života i putovanja po ugarskih Hrvatih (ili: ako Gradišćanske Hrvate nagovaraš preveć hrvatstvu, najt ćeš se u uzi)*

Kurelac sam piše, da u početku za Hrvate u zapadnoj Ugarskoj uopće nij znao. Povidali su mu za nje 1833. ljeta u vlaklu, „čto ga diligenzom ili hitrovozom prozvalo“, kad se je u Beč vozio, ali zabio ih je. Naredno su mu bili važniji ti oko 600 forintov, ki su ga čekali u Beču (a ončas je forint bio još već vridan) i študijum ljubljenih slavskih jezikov.

Stoprv nekoliko ljet kašnje ga je Moritz Fialka, ki je na akademiji u Novom Mjestu podučavao česki jezik, nagovorio, da poišće hrvatska sela u blizini. Spočetka se je malo bojao, onda je ali bio prese-nećen: Prve hrvatske riči, ke je na putu čuo („Kuma! Ča djelate?“) su ga spravile toliko iz psihičke ravnoteže, da već nij gledao ni staze ni puta i se je zaletio u neku ogradu.

Da je Kurelac bio zvanaredno velik rodoljub se čuti skoro u svakoj rečenici, kade-tade se štitelju još i čini, da je pri pisanju morao biti „pijan“ od svojih spominkov. Naredno je ali uprav ta entuziazam bio potriban da stvori jednu od najvažnijih zbirkov narodnih jačak. U ljeti 1846. do 1848. pobrao je oko 700 jačak, ke je objelodanio u knjigi pod nazivom „Jačke ili narodne pesme prostoga i neprostoga puka po župah Šopronjskoj, Mošonjskoj i Željeznoj na Ugrih“ (Zagreb, 1871). Dost puti je putovao po seli pod teškimi uvjeti; večkrat je bio prez pinez, ke mu je — po svem neredovito — slao neki knjižar iz Beča.

Kurelac ali nij samo človik, ki je zanoren u jačke i je sada, kade nek more, pobira. On se očividno gleda i za učitelja, ki mora ovdešnje Hrvate ča naučiti. Zvećega naš narod jako hvali, ljudi da su „gospodarljivi, rabotljivi, crkovni,

mirovni, vèrni, povèrni itd.“, najde se ali i kritičnih riči u prvom redu za te ljude, ki su za narod odgovorni. Jako se je rasrdio na učitelje, suce i prisežnike, ki piju po krčma i su tim čemeran pretkip za narod, ki to gleda za gospodski žitak: „Tu im sramotnu misao, vi gospodo, i svetska i duhovna, vašom dobrom prilikom iz glave izbijte, ni im to u glavu zavrtite, da je delat i treznovat po gospodski . . .“

To ali nij bio cio Kurelčev „nauk“. On je djelao i na političkom odnosno narodnomu polju — a za to su ga zaprli u Novom Selu. „Rastumačio“ je Novoseocem situaciju misec dan po bitki pod Bečom, da se Hrvati na boj s Ugri spravljaju i da čedu Ugrom ovput gaće potpaliti: „ . . . a ja im odgovarao, kako čovjek, komu je prah zadahnuo, koji o nastajućoj vojni ne sumnjao, a Magjaru nikad prijatelj ne bio, . . .“. Njegova situacija nij bila najbolja, neko vrime se je govorilo, da čedu ga na smrt odsuditi, konačno je odluka suda ipak glasila: „sintemalen frei“.

Kurelac je bio pravi romantičar, do neke (dost velike) mjere „narodni romantičar“. On opisuje kraje, sela, stāne, ljude i njeve običaje, kimi se je upoznao. On je slavofil (tako se sam zove), da si ga človik večega ne more predstaviti, samo jedno mu skoro ne vjerujem: Kad je dočuo, da čedu ga odsuditi, ga je već bolilo to, da će i nekoliko Hrvatov protiv njega izreći, nego da morebit već neće dugo živiti.

2. Franjo Kuhač: *Medju ugarskimi Hrvatima (putopisna crta)*

Kurelčevi doživljaji su bili u Zagrebu jur poznati kad su Kuhaču svitovali vračitelji, da premine klimu. Zato su njegovi prijatelji mislili, da za Hrvata morebit nije tako „zdravo“ otputovati na Ugare. Kuhač je

Namjesto u Braziliju dospio u Uzlop

ali magadio drugamor, kade živi i Hrvatov, a da bi poiskao hrvatsku koloniju u Braziliji, za to nije imao dost pinez. Tako je konačno došao u današnje Gradišće, a to najprvo u Uzlop, odakle je proputovao velik broj sel. Kod Kuhača moremo najti prece već faktov, nego kod Kurelca. On sve točnije opisuje. Daje pregled djurskih biskupov, od njih mnogi imaju hrvatsko prezime, a zanimljive su i neke njegove jezične primjedbe: tako na priliku pokušava dati etimologiju riječi „Wasserkroate“, ka po Kuhaču dohadja od „Bosner Kroate“.

Zvana toga se u ovom putopisu more najti još prece drugih zanimljivih dugovanj. Tako na priliku pismo Mihovila Nakovića učiteljem, u kom se zalaže za novu ortografiju — to znači za *s, š, ž, č, ć* namjesto *sz, s, zs, ch i cs*. Zalaže se i za list, s kim bi se podupiralo odibiranje cindrofskoga farnika Antona Herića za „deputirtera“ u Pešti.

Kuhač nije samo zabilježio narodne jačke skupa s notami, nego na priliku i legende o koljnofskoj Mariji. Nekoliko pjesam se more najti i direkno u putopisu. Kuhač je zvana toga u svojem

putopisu približno dao broj Hrvatov, ki žive u Ugarskoj. Veli da onde živi četvrt milijona Hrvatov. (Broji ali sve Hrvate na Ugri, to su u onom vrimenu bili na priliku i medjimurski Hrvati. Pobrojio je zvana toga i Hrvate Dolnje Austrije). Moremo pitati, kako daleko ov broj odgovara istini, ar je Kuhač u mišani seli, kade je živilo već Hrvatov, dvi tretine stanovništva računao Hrvatom. U oni seli, kade su Hrvati bili u manjini je zeo jednu tretinu.

lako nima direktne veze s nami Gradišćanskimi Hrvatima, je ipak interesantan ta dio, u kom piše Kuhač za pravoslavne Hrvate u pečuhskoj biskupiji, ki je po kuhačevoj metodi brojidbe bilo oko 13 000. On je broji Hrvatom, ar su se doselili iz Hrvatske, Dalmacije i Bosne kot nam to svidoču nazivi „hrvat“ i „bošnjak“, ke su si ondešnji ljudi sami dali. Je li su doseljeniki ostali pravoslavni je po Kuhaču odvisilo od toga, je li im se je doslobodilo graditi svoju crkvu. U neki seli su naime za to prlje morali pristupiti Katoličanskoj crkvi. Kuhačev putopis je tiskan u časopisu „Vienac“ u Zagrebu 1878. ljeta.

Nije poiskao nego iskao Hrvate

3. Ivan Milčetić: *Medju Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske*

Pisac Milčetić poiskao je Hrvate Dolnje Austrije i današnjega Gradišća. Njegov putopis objavljen je isto u „Viencu“, i to 1898. ljeta. Mora se skoro reći: Hrvate u Dolnjoj Austriji je već iskao, nego poiskao. Našao je već ili manje samo hrvatska prez-

imena i dijele hrvatske nošnje, pak tanac, ki se je zvao „hrvatski“. Jedino u selu Hlohovac (Bischofswart) živio je 92-ljetni tetac Vlašić, drugi već nijedan nije znao hrvatski. Ov, takorekuć posljednji mohikanac, se je ali još mogao spomenuti na stane, u ki se je govorilo hrvatski.

Zanimljiv je Milčetićev putopis i za folklorashe, ar opisuje pojedine dijele nošnjov, ke je našao med ovimi „bivšimi“, ali i med „sadašnjimi“ Hrvatima u okolici Šoprona.

U današnjem Gradišću bio je samo nekoliko dani, a to u Prodrštovu, Rasporcu i Pajngrtu. Njegove bilješke su i zbog toga jače fragmentaricne, nego Kurelčeve ili Kuhačeve. Posjeti su se odigravali zvećega tako, da je sidio u krčmi ili je veljek poiskao školnika. Onde su se pak skupaspravili ljudi da mu pokažu nošnje, nekoliko knjig, zajačili mu ku-tu jačku i povidali mu malo o običaji. Pojedini dijeli nošnje, u prvom redu pajngričanske, su dost detaljirano opisane. Istotako se i kod nas zanima za prezimena i za naš dijalekt. Koč-toč se čini — kot i kod Kurelca i Kuhača — da ili nije dobro čuo, ili nije dobro zabilježio, ili su si naši ljudi prlje jednostavno jezike lamali, kad su po Milčetiću izgovarali „vuoda“ namjesto „voda“ ili „stveörjtit“ namjesto „stvoriti“.

Konačno mi preostaje samo još jedno napomenuti, da su ovo samo neka mala zrnca iz spomenutih putopisov i da je u nji još čuda već zanimljivoga. Čini mi se, da smo se dosle općenito premalo bavili s putopisi. Kot je poznato izuzetki samo potvrđuju pravilo, a oni sigurno nisu interesantni samo za stručnjake!

Marko

Na palici su jabuke

Božić — prvi veliki svetak novoga crkvenoga ljeta i svetak narodjenja Kristuševoga .

U četvrtom stoljeću su premjestili ov svetak na 25. decembar. Tako je Crikva kanila povezati stare poganske običaje s kršćanskom vjerom. Ar vrime okolo 21. decembra, dana kad dani nastaju opet duži, je bila doba različnih velikih svečevanj. Jur Rimljani su 25. decembra svečevali Dan nepobjedljivoga sunca. Ali i za druge narode je sunce simboliziralo i toplinu i svitlost i je bilo neophodno za žitak. Tako su imali za ov dan — kad se škurina opet počinje povlačiti — svoje stare običaje, ke ni Crikva ni vjera u toku kristijanizacije nij mogla jednostavno zatrti.

Božićni običaji imaju svoj, premda ne najstariji koren, u kršćanskoj vjeri. Ali ono, ča je kroz duga ljeta nastalo, će se sada u kratkom vrimenu izgubiti ili se je jur djelom pozabilo. Čuda božićnih običajev je svoju religioznu bazu jur izgubilo, a druge običaje su u našem modernom žitku

namjestili televizija, bali ili diskoteke.

Sigurno je — svejedno je li komu vjera ča znači ili ne — određen dio božićnih običajev postao tradicijom u novijem času i je tipičan za božićno vrime: adventski vjenac, božićno drivo, sviće, pokloni . . .

Advenat

S prvom adventskom nediljom počinje vrime pripravljanja na — kot latinsko ime veli — dolazak Kristuša i božićne svetke. Nabavimo adventski vjenac, na kom svaku nedilju nažgemo jednu sviču već. Dica imaju adventski kalendar, na kom svaki dan otpru obločić. Prije su ljudi vijence sami pleli i svaki dan adventa kleče molili. Isto kot su svakidanje molitve slišile adventu su i svečevanja zornic u 6 ura jutro bila tipična za predbožićno vrime.

Barbare, 4. decembar

Na Barbare odrižemo kitice od črišnje ili briskve i je postavimo u vodu, da bi procvale do Božića.

Mikulinja, 6. decembar

Ov dan je osebito za dicu vrlo zanimljiv, ar Sveti Mikula vrloj dici doprimi poklone, dare. Jur dan prlje čistu dica svoje čizmice i je postavu na oblok. Prik noći Sveti Mikula nadaruje dicu slatkarijami i sadom. Ako je bio ki zločest, u čizmi najde šibicu ili kamenje ili krumpire, pozdrav od krampusa, ki prati Svetoga Mikulu na putu k dici. Veći ditići se preopravu i dojdju — čuda puti na poziv roditeljev — u stan. Mikula nosi veliku vriču s pokloni i pita dicu, je li su bila vrla, a krampus se grozi šibom i zvoni lanci. I druge mikule su u noći na putu. Nisu ali najmanje slični Svetomu Mikuli. Obličeni su u črne bunde s kapami od slame, imaju dužičak jezik i roge na glavi. Na rameni imaju putne, a u ruka lance i šibe. Tako bi ljude strašili. Velu da pohadjaju 5. decembra slugu, a 6. decembra gospodari, ki su još gorji. Prije je bilo dost pogibelno posegurati se i pohadjati na ove večere po selu. Joj tomu, koga su mikule ulovile. Ta doživljaj sigurno dugo nij pozabio.

Lucije, 16. decembar

Na ov dan posijemo pšenicu. Zrnje vržmo na pladanj, svaki dan je moramo poljati i teplo držati, da friško pogna i do Božića naraste. Zelene klice porižemo na istu velikinju i svežemo trakom. U sredinu postavimo sviću, ku na Badnjak našgemo.

Tominja, 21. decembar

Ov dan se zove i „Mali Božić“. Kot na Badnjak cio stan kadimo, ar je još samo par dan do božićnih svetkov. Ovim običajem pripravimo stan na dolazak Kristušev. Ali na ove zadnje dane pred Božići se moraju zgotoviti i druge pripreve za svetke. Čistiti se mora stan, peći pecivo i kupiti moramo još zadnje dare.

Badnjak, 24. decembar

Med božićnimi običaji su najbrojniji oni oko Božićnih svetkov, ki počinju s Badnjakom. Zapravo je ov prvi dan svetkov djelatnik. Zgotavljam zadnje pripreve za Svetu noć i za slijedeće dane. Cijeli stan uredimo i spravimo. Dopodne ili po objedu nakinčimo božićno drivo, u već-ki familija jur dan prlje. Ov običaj kinčenja božićnoga driva je jako star, iako je jasno, da ne postoji od početka Kristuševoga narodjenja.

U 16. stoljeću je nastao u Nimškoj i se proširio u druge zemlje.

Prlje koč su ljudi obisivali božićna driva na velikoj kvaki na plafon prik stola, vjerovatno zato, kad nij bilo dost mjesta da je postavu, ar imali su samo jednu ili najveć dvi sobe, kade se je cijela familija zadržavala, kade se je kuhalo, jilo i spalo. Majka je u

adventu spekla pecivo, ko je obisila na božićno drivo, uz različno drugo dugovanje, zipkice i djedace, za svako dite jedno. Drivo se je moglo obraćati, a dica su se pri ovoj igri čudila i gledala, čim je jelva nakinčena. Ljudi su kupovali svoja stabaoca od tršca, ki se je koli vozio kroz sela i je prodavao.

Danas se božićno drivo obično postavi u dnevnu sobu. Božićna driva kinčimo različno, električnimi ili vošćenimi svićami, pozlaćenimi orihi, zvijezdami od slame, medenimi kolači, različno pofarbanimi staklenimi kuglicami, zvončići i slatkarijami u papiru. Velu, da se nesmi do Tri kralji od slatkoga kinča kušati. Ali nijedan se nezna tako pravo najzaddžati i nij čudo da se najde prazan papir lipo na svojem mjestu na drivu.

Badnjak je dan velikoga posta. Na objed jimo pečene krumpire, putar, sir, ocvirke i rusnjake. Za vičeru po podiljenju poklonov je jilo isto jednostavno: orihi, kruh, kafe, vrtanj ili supa od fržona. Svetačno jilo postoji po ponoćici od domaćih kobasic, ako su se ljudi cio dan postili. Kad se počne škuriti, počinju i ceremonije Badnjaka.

Dim proganja zle duhe

Obično svečujemo Svetu noć samo u krugu familije. Prvo svetačno prostremo stol. Na ubrus postavimo uz adventski vijenac pšenicu i procvate kitice, košare s pecivom i sadom, kruh, vrtanj, orihovicu ili makovicu, vino i par šilngov s prošnjom za blagoslov, da ne bi ništ na stolu zmanjkalo kroz ljeto.

Prlje nego se čisto zaškuri i tim počinje Sveta noć, idemo

kaditi. Jedan član familije, obično gospodarica, naruži u staru rajnu suho cvijeće od Tjelove i, u novijem času, tamjana. Na ov kupčac nameće goruću žeravku. Kadi u svi hiža, ali i na dvoru, u štali i drugi prostorija, ke slišu stanu. Pri kadenju pomuče moli. Već-ki uz kedenje i škropu stan posvećenom vodom. Velu, da se tim progonu zli duhi.

Najbolje je, ako gospodarica zgotovi ov posao do Zdrave Marije, ar zvoni crikve, ki se javljaju oko 6 uri, su znak da je došla dugo iščekivana Sveta noć.

Razumi se, da je na ovakov svetačni dan mir i tišina u stanu. Sviće ne našgemo, samo one četire na adventskom vijencu. Onda počinjemo moliti. Familija se postavi ili poklekne okolo stola i moli za rodbinu, mrtve, preporuča Svetomu Jožefu, Malomu Jezušu proseći za blagoslov, mir, zdravlje itd. Zmolimo i litanije od Srca Jezuševoga i Svetoga Jožefa. Po molitvi proštemo Evandjelje narodjenja Kristuševoga. Onda dojde — barem za dicu — najvažniji dio Badnjaka.

Pogledaju, ča im je Mali Jezuš svega doprimio. Dari ležu pod božićnim drivom. Prlje nego otpremo škrablje i odmotamo papire, jačimo božićne jačke.

Dokle su dica mala i ne idu u školu, postoji običaj, da sam Mali Jezuš doprimi dare.

Zanimljivo je, da se za „kristkindl-a“ preopravu samo divojke. Obličene su u dužičku halju. Imaju šlar prik obraza, zvijezdu na glavi i rukavice. Jasno, da je dica ne bi prepoznala. „Mali Jezuš“ dici stavlja vjerska pitanja, ono ča su učila u školi, ili kani čuti kakovu molitvicu. Ako dica dobro odgovaraju — ne postoji pogibel, da ne bi

znala, ar su se dost vježbala — dostanu dare.

Ča se djela po vičeri, je od familije do familije različno. Jedni volu ostati doma, drugi pohodu rodbinu.

U 12 uri u noći se ide na ponoćicu. Prlje je ostao gospodar stana doma i čuvao stan, ar se je kralo. Premda je Sveta noć mirna i tiha, su junaki od mraka početo kroz noć htili striljati „na ključ“. Zapunili su šupljiv ključ glavicama svičić i čavlom i udarili ga na zid. Kad su se počela katoličanska junačka društva su igrači u već-ki seli na turmu crikve po ponoćici igrali „Tiha noć“.

Ljudi, ki imaju još blaga doma, hitu u ponoć blagu krme, na spominak, da su oslica i vol virostovali s Jezušem u štalici. Veli se ali i to, da blago zna na Badnjak govoriti. Da se ne bi potužilo, se mora na ov dan dobro nakrmiti.

Božić, 25. decembar

U crikvi je kroz cijelo božićno vrime postavna betlehemska štalica, ka je osebito za dicu zanimljiva gledati. Pred štalicom stoji u već-ki crikva andjeo, ki se za svaki dar, to znači šiling, klanja. Božićni svetki se obično ishasnuju za posjete kod rodbine i poznancev. Pri ovoj priliki željimo „Blažene božićne svetke“ ili po starom: „Bog vam daj čuda ljet doživit Kristuševoga narodjenja va miru, va zdravlji, a po smrti va nebo“.

Mladenci, 28. decembar

Običaj na Mladence je jur u čuda seli pozabljen. Školska dica, ditići i divičice se jako rano stanu, poriču šibice i idu od stana do stana, da bi

vagnala svoje prijatelje iz stelje, ki još spu. Kad najdu ko dite još pod blazinom, tro-paju šibicami po stelji i kriču „frisch und g'sund“, „doli iz stelje“ ili „friži budte, zdravi budte cijelo ljet“.

Dica su puna veselja, da su koga u stelji ulovila, koga mora biti strašno sram, da je ov dan zaspao.

Staro ljet, 31. decembar

Vrlo raširen je običaj, da se na Silvestar, na Staro ljet, održavaju bali ili privatna svečevanja s prijatelji, kade se pri muziki, tancanju, jačenju i pilu sekta čeka Novo ljet. Pred nekolikimi ljeti ovoga načina pozdravljanja početka ljeta nij bilo, barem na selu. Na večer po maši su se dica skupaspravila i pohadjala s laternami od stana do stana. Pred oblokom su jačila o Novom ljetu. Jako poznata jačka je: „Na palici su jabuke, ke se črljenu. Mi b' imali lipu prošnju, svakomu jednu“.

Jasno je, da su se za jačenje i dobre želje ljudi morali zahvaliti. Zato su otprli oblok i svaki jačkar je dostao pinez ili svoju črljenu jabuku. Ali ne samo dica su bila na Staro ljet na putu. Junaki su hodili u noći divojkam jačiti: Va ' voj hiži je divojka, koj ćemo binčat, da b' došao krez cijelo ljet lip mlad zaručnjak.

Novo ljet, 1. januar

Na Novo ljet idu mala dica binčati. Ona pohodu jutro ili popodne svoje rodjake i želju im „Srično Novo ljet“ ili po starom: „Bog Vam daj čuda ljet doživit Kristuševoga obri-zovanja va miru, va zdravlji, a po smrti va nebo“. Kot hvalu za dobre želje dostanu pinez i

slatkarijov s božićnoga driva. Prlje su majke pušćale divičice stoprv kašnje na binčanje, ar nij bilo rodjakom drago, da dojde divičica prva k njim. Samo ako su se ditići dost rano stali i prvi došli, su bili izgledi za Novo ljet dobri. Ar muški pohodnik je značio sriću. Isto je valjalo, kad je išlo za to, koga će se zvana stana prvo viditi ili strefiti: Muško je značilo sriću, a žensko nesriću.

Sveti Tri Kralji, 6. januar

U početku kršćanske povijesti su na ov dan svečevali i narodjenje Jezušev, pohod mudroznancev i krst Jezušev. Od četvrtoga stoljeća je ostao svetak „Epiphantias“, svetak nazvišćenja, da je Jezuš sin božji. Po Svetom pismu se je ovo čudo stalo pri kršćenju Jezuš. Kot spominak na ov dogodjaj se u crikvi blagoslavija voda za krst. Morebit isto na spominak je nastao slijedeći običaj: Na ov svetak su ljudi morali pojti po vodu u potok, ar i Jezuš se je kršćao u potoku. Doma su se morali s tom vodom umiti, obično u prvom redu oči.

U Katoličanskoj crikvi svečujemo na ov dan i pohod Svetih trih kraljev. Na spominak, da su došli mudroznanci Malomu Jezušu u štalicu i donesli mu različne dare, je Crikva upeljala običaj, da hodu ministranti po selu i od stana do stana i jačkami donašaju blagoslov ljudem. Da se vidi, da su bili „mudroznanci“ u stanu, na vrata napišu datum ljeta: 19 + C + M + B + . . .

S ovim svetkom završava božićno vrime. Na ov dan se otprimi božićno drivo iz hiže kot znak da su svetki mimo.

Ljuba Szinovatz

Prez zlata, mirhe i jelve

Božićno vrime u dnevniku Anne Frank

srijeda, 22. decembar 1943.

U medjuvrime se nije mnogo novoga dogodilo. Slučajno se svi opet jednoč slazemo. Nijedan se nije svadjao. Najmanje pol ljeta u stanu nije bilo ovako mirno.

Prilikom božićnih svetkova ćemo dodatno dostati ulja, slatkarijov i sirup za kruh s maslacem. Lip, moderan dar je broš izradjen od dva i pol centa kovanoga pineza, ki je poliran da se lipo sviti. Dussel je majki i gospi Daan poklonio tortu, ku je Miep po njegovoj želji spekla, premda je imala dost drugoga posla. I ja imam nešto za Miep i Elli: Otprilike dva misece dugo šparam cukor, koga bi tribala jisti uz kašu. Gospodin Koophuis će od njega dati načinjiti bonbone.

Vrime je takovo, da nas mori san, peć se kadi, a jilo nam svim teško leži u želucu. I s bojem tako pravo ništ dalje ne ide . . . Svi smo potučeni!

Anne

petak, 24. decembar 1943.

Draga Kitty!

Jur sam mnogokrat napomenula, da mi ovde svi jako trpimo pod vlašćim raspoloženjem. Kod mene to u zadnjem vrimeu doživljam sve intenzivnije. Vrijed sam vesela, a vrijed turobna. Vesela sam, kad mislim, kako dobro nam ovde ide, osebito, kad nas prisposodobim s drugimi Židovi. Tužna sam . . .

da, tuga me obuzima, kad čujem, kako život vani pulsira. Gospa Koophuis je danas bila ovde. Povidala nam je, da se nje kćer Corrie bavi športom, da se s prijatelji ide voziti čamcem i da glumi u igrokazi. Nisam joj nenavidna, ali kad to čujem, bi to i ja opet jednoč rado djelala. I ja bi se

rado zabavljala skupa s drugimi, veselila se i smijala bezbrižno. Upravo sada u lipi božićni i novoljetni prazniki sidimo ovde kot da su nas spudili. Zapravo bi to uopće ne bi smila pisati, kad izgleda kot da sam nezahvalna, a zvana toga ionako pretiram. Svejedno, kako o meni

On će doći !

Ive Zakall

Dojt će.

Nigdo nezna kada, kako, na kakov način.

Dolazak je naznanjen, najavljen.

Dobro bi bilo, ako bi ga bar gdo dočekivao:

pripravljen u dibini duše vedrim srcem od visti, da će dojt.

Ne bi bilo dobro, ako zaboravimo dolazak, ar on će dojt, on je najavljen.

Sin će dojt.

Svako ljeto nanovič.

Dost časa imamo da se pripravimo: nas senzibiliziraju nas opominjaju nas vabu, da dočekujemo.

Množina ljudstva bavi se s dolaskom Sina:

u prodavaonica pića mati s dicom

dičaki, kad pripravljaju jaslice farnik u adventu pri zornica direktor poduzeća

Svaki veli: Na dolazak Sina, pripraviti ću se, kako ja kanim ili — Sina ću primiti, kako mi zapovu. Dojt će i za mene. Tako je obećao.

Nij nam lako, da iščekivamo dolazak.

Prihod naznanjen je jur dugo. Ali kad će dojt, na kakov način?

Morebit, da koga pitamo.

Znaš ti, kad će dojt Sin?

Sve sam pitao, ki bi morali znati, kad će dojt.

Nigdo nezna.

Zač?

Koga da pitam?

Ki će mi dati odgovor?

Ki će me poslušati?

Odgovor na pitanje je vrlo težak.

Na misli mi dojde — Sin bi morao znati, kad će dojt na kakov način u koj situaciji.

Dolazak je najavljen.

Sin će sigurno dojt.

On ne ljubi brzi vlak, ne ljubi kompanije vojskov, ne ljubi ni črljeni prostirač.

Vjerojatno će dojt po puti i staza, na nekonvencionalan način.

Tiho, prez velikoga zlamenja. Moram se samo otvoriti, pripraviti, slušati i pomiriti.

misliš . . . Ne morem sve zamučati, zato ću ponoviti, reći ću, ča sam jur na početku rekla: „Papir je strpljiv!“

Kad netko dojde iz vana, u njegovoj opravi još tipična duha vjetra, a njegova lica črljena i prezebena, onda bi se najvolila zakopati pod pokrivače, da ne bi svenek iznova mora misliti: „Kada ćemo konačno opet smiti na friški zrak i postati slobodni . . .!“

Anne

pandiljak, 27. decembar 1943.

Draga Kitty!

Po prviput u svojem žitku sam nešto dostala za Božić. Divičice Koophuis i Kraler su nas opet ugodno presenetile. Miep je spekla pecivo, na kom je bilo zapisano: Mir 1944. Elli je skopala kolačiće još iz predbojnoga vrimena. Zvana toga smo svaki, Peter, Margot i ja dostali flošicu joghurta, a odrašćeni svaki flošu piva. Sve je bilo lipo zapokano i na svakom paketu zgodan verzuš.

Božićni svetki su brzo prošli.

Anne

srijeda, 29. decembar 1943.

Draga Kitty!

. . . Kad čovik misli na svoje najbližnje, onda bi se morao plakati. Zapravo bi se morao plakati cio dan. Ali preostaje nam samo, da molimo i Boga prosimo, da bi se dogodilo čudo, da bi neki od njih ostali na životu! A ja molim iz dibine srca . . .

Anne

Postoji samo rasa pristojnih i nepristojnih

Donašamo govor uglednoga liječnika i psihologa Viktora Frankla, koga je držao na predvečer 11. marca prilikom priključenja Austrije Nimškemu Reichu pred 50. ljeti. Početo od 1942. je Frankl bio inhaftiran u različni koncentracioni logori, a konačno do 1945. u Auschwitzu. Napisao je knjigu . . . *trotdem Ja zum Leben sagen, Ein Psychologe erlebt das Konzentrationslager*, ka je dosad prevodjena u 19 jezikov. Samo u Americi se je prodalo već od dva i pol milioni egzemplarov. U toj knjigi Frankl opisuje faze dehumanizacije ulovljenikov u KZ-u i kako se je nekim ugodalo u dibini svoga srca ipak reći Da žitku.

Viktor E. Frankl se je rodio 26. marca 1905. On je profesor neurologije i psihijatrije na Bečkom sveučilišču, profesor je i logoterapije, ku je utemeljio, na International University of California, na Stanford University i drugi.

Ufam se da ćete imati razumivanja, kad Vas budem sada prosio da se u ovom trenutku skupa s manom spomenete moga oca, ki je stradao u logoru Theresienstadt, moga brata, ki je poginuo u Auschwitzu, moje majke, ku su onde otrovali plinom i moje prve žene, ka je u Bergen-Belsenu morala ostaviti svoj mladi žitak. Ali prosim Vas, da od mene ne očekujete ni jednu rič mržnje. Koga bi tribao mrziti, poznavao sam samo žrtve, a ne krivce. Barem nje ne poznám osobno — a potvarati poje-

dine ljude ne pešonski, nego kolektivno, to striktno odbijam.

Kolektivna krivica ne postoji. I vjerujte mi, ne velim to stoprv danas. Rekao sam to od prvoga dana, čim su me oslobodili iz koncentracionoga logora. I vjerujem, da je zločin i pobludjenost kolek-

*Holokaust more
počiniti
svaki narod*

tivno okrivljavati muže i žene u Austriji, ki su danas med nulom i pedeset ljet stari. Dopustite da to na psihijatrički način objasnim. Bio bi to zločin, kad ne bi to bila pobludjenost i dodatno još povrtak nacionalsocijalističkoj ideologiji, ka rodbinu drži odgovornom za sve. To kanim reći onim, ki mislu, da smu reći, da se čovik mora ćutiti krivim ili da se barem mora sramovati nečega, ča nije on sam počinio, ča on sam nije ni zamudio. Da se mora sramovati nečega, ča roditelji ili staristarji moraju uskladiti sa svojim dušnim spoznanjem. Mislim da sam potpuno siguran, da bi žrtve nekadašnjega kolektivnoga progonstva morale biti prve, i one ćedu biti prve, ke ćedu mi dati pravo. Samo ne onda,

ako nakanjuju današnjoj mladini ravhati put starim nacijem ili neonacijem. Vraćao sam se prvim mogućim transportom — premda je bio ilegalan — u Beč. S nekoliko drugimi Bečani, med njimi je bila i gospa Rosa Jochmann, smo u nabitom teretnjaku 15. augusta 1945. stigli u Beč. Od onda su me 63 pute pozvali u Ameriku, da bi predavao na različni univerziteti i drugi instituti, i svaki put sam se vrnuo u Austriju. Ali ne zato, kad sam bio tako obljubljen med Austrijanci, nego zato, kad ja ljubim Austriju, ar ljubav kot to svi znamo nije svenek uzajamna . . .

A Amerikanci pak svenek velu: Dobro, zač niste velje po boju došli živiti k nam u Ameriku? Zač ste se vrnuli u Beč? Vam Bečani nisu dost učinili, Vam i Vašoj obitelji? Uobičavam odgovariti Amerikancem: Glejte, u Beču je živila neka katoličanska baronka, ka je za vrime boja shranjala jednu mojih sestric u svojem stanu i joj tim spasila žitak.

Morem Vam povidati i drugu peldu. Neki socijalistički advokat u Beču nije propustio ni jednu priliku da mi, stavljajući na kocku svoj žitak, potajno da ku-tu životnu namirnicu. Znete li, gdo je to bio? To je bio Bruno Pittermann . . . Znam točno, ča čete sada reći ili čim čete mi oči metati: Gospodin Frankl, budimo iskreni, to su bile samo iznimke. Iznimke pravila. Normalno su ljudi bili oportunisti. Bilo je triba suprotstavljati se. Moram Vam dati pravo. Ali pomislite na to, da otpor bazira na heroizmu, a herojsko postupanje po mojem mišljenju moremo potribovati samo od jednoga človika, i to od samoga sebe.

I oni, ki velu da bi bilo bolje

pojti u zatvor, nego upustiti se na kompromis ili aranžirati se s naciji imaju potpuno pravo. Ali zapravo smi to reći samo on, ki je dokazao, da je radje išao u koncentracioni logor, umjesto da se je uznevjerio svojemu osvidočenju . . . Nationalsocijalizam je izazvao rasizam. Dopustite mi da Vam velim, kako o tom mislim: Ustvari postuju samo dvi človičje rase, i to rasa pristojnih i rasa nepristojnih ljudi. Klasificirati u rase se moru svi narodi, sve partije i sve grupacije. I u koncentracioni logori smo ponekad naletili još i med SS-ovci na prilično pristojne peršone, ali i obrnuto koč-toč na faluta med uhapsenimi.

Pogibelno postaje drugdir: Pristojni ljudi su u manjini; oni su svenek bili manjina . . .

Pogibelno postane, kade režim, politički sistem omogućuje nepristojnim nadmoć . . . i stvori pretpostavke za to

da negativna elita nekoga naroda stupi na vlast. Ali ni jedan narod nije unaprijed siguran od te pogibeli. U ovom smislu se usudjujem tvrditi, da je svaki narod u stanju počiniti holokaust.

A ke političke konzekvencije moremo potegnuti iz toga?

Prema mojoj teoriji postuju samo dvi političke metode ili bolje rečeno dva različni tipi političarov. Jedni mislu da cilj opravdava sredstva — svako sredstvo i terorističko. Drugi su opet do kraja osvidočeni da postuju sredstva, ka ne opravdavaju još ni najsvetiji cilj.

A u takovoga političara imam povjerenje, da prem buke oko dani u marcu čuje glas razboritosti i da shvati smisao ovoga dana ili bolje rečeno spomen-dana, da si svi, ki su dobre volje, konačno pružu ruku ne obazirajući se na grobe i granice.

Radioušica ili telegledalica?

Radioušica će početo od drugoga ljeta, ada 1989. dostati partnericu, telegledalicu. Zavisit će od aktualnosti ili na radiju ili u televiziji, ka od nas će ov- ili onput sastaviti kolumnu.

Sada čedu i Hrvati morati pokazati da znaju sastavljati televizijske doprinose. Za radio je sve bilo dost dobro, bar kako se je ugodalo. Ali za televiziju su potribne dobre snimke i za oko, ne samo za uši. Za televiziju nije dost jezik, u istoj mjeri se pridodaje važnost i „oku“.

Jeziki su za ljude drugih narodnosti različni, ali oči ne poznaju narodnosti. Črljena farba u svakom človičku prez obzira na narodnost stvara istu vizuelnu sliku, svejedno je li za nju veli da je črljena, red, rot, rosso ili piros. Zato gradišćanskohrvatski doprinosi nečedu smiti zaostajati za nimškimi, ar će sada dobiti i Nimac optički utisak, iako ne jezični. Jur se veselim da će znamda ki-ta doprinos biti vizuelno vještije realiziran od nimškoga. Televizijski doprinosi čedu po optičkoj kvaliteti morati dostignuti nimški nivo, zato se ufam da će od toga nastojanja profitirati i naš mnogokrat okrnjeni gradišćanskohrvatski jezik. Ne morem naime zamisliti, kako bi mogao biti izvrsno koordiniran filmski materijal, a jezična poruka uz sve to ništ vridna. Tako masivan razilazak mi se čini skoro nemoguć.

Preostaje nam uz najbolji izgled za gradišćanskohrvatsku televizijsku budućnost ufanje, da se predomislu oni odgovorni za radio, da se i njemu smiluju, a ne samo televiziji za volju nimškoga nivoa.

*Tvoje radioušica
i telegledalica*

Naš jezik kroz vijek star . . .

Prvo nego se počnemo baviti govorom bilo bi dobro pogledati odakle su naši Hrvati došli. Postojanje Hrvatov u Gradišću siže najzad do početka 16. stoljeća, kada su naši praoci zbog turskih napadov ostavili svoju staru domovinu i došli u naše kraje. Kot je poznato su Turki jur 1352. ljeta došli prik Dardanelov i osvojili prvu tvrđavu na europskom tlu. Carigrad (Konstantinopol), glavni grad Istočnoga Rimskoga Cesarstva, mogli su ali stopr 1453. ljeta zauzeti. Od toga časa počinje konačno konzekventna turska ekspanzija prema sjeverozapadu. Jur 1389. ljeta (15. junija) potukao je sultan Bajzid srpskoga kneza Lazara i njegovu vojsku na Kosovom polju. Tom bitkom utvrdili su Turki svoje gospodarstvo nad Srbi, ko je duralo prik 500 ljet, do Berlinskoga ugovora 1878. ljeta. Ta bitka na Kosovu i žitak pod Turki bio je povod za mnoštvo prelipih pjesam — tzv. junačke narodne pjesme — s centralnom osobom Kraljevićem Markom.

1463. ljeta spadu Bosna i Hercegovina pod tursku vlast. Tim su bila vrata prema Hrvatskoj otprta,

na ku su Turki od toga časa početo napadali. 15 ljet dugo su Turki svako ljetu jednoč ili večkrat htli navaliti u pogranične kraje, a pritom su sistematski opustošili velike krajine u Hrvatskoj, porušili i požgali su sela, grade i varoše, požgali ili drugačije uništili polja i litiņu, posikli drivlje, poklali blago i poubijali ljude ili je odvlkli u ropstvo. Na ta način su pokušili slomiti ne samo volju i hrabrost naroda da se suprotstavi neprijatelju, nego su radi razbiti i gospodarstvenu bazu tih krajina, tako da su ljudi od njih bižali, ar već nisu mogli polja obdjelivati niti se za svoju hranu skrbiti. Turki su plinjili i harali kroz visoko ležeće kotline Liku, Gacku i Krbavu i navaljivali prik rijeke Kupe u Kranjsko, Štajersko, Istru i Goricu, a prema zapadu su nekoliko puti provalili u Dalmaciju (dvakrat ča do Senja, koga ali nisu mogli zauzeti), a na sjeveru u Slavoniju. 9. septembra 1493. ljeta potukao je Jakub-paša na Krbavom polju hrvatsku vojsku, kade 13.000 Hrvatov ili zgubi svoj žitak ili spade u tursko ropstvo. Tako se je turska vlast sve dalje širila, prez toga da bi joj se bilo

moglo uspješno suprotstaviti. Vjerojatno je iseljivanje Hrvatov iz njeve domovine počelo po ovoj bitki na Krbavom polju. Seljenje je uglavnom bilo usmjereno prema sjeveru, najvećim dijelom u ondašnju zapadnu Ugarsku (to je najvećim dijelom današnje Gradišće, a nekoliko hrvatskih sel je 1921. ljeta, kada je Gradišće došlo pod Austriju, ostalo na ugarskoj

Ukrali Pajngrčanu 1528. dva vole

strani (npr. Koljnof, Židan, Prisika, Unda, Temerje, Narda itd.) Ali dost Hrvatov se je naselilo i u Dolnjoj Austriji, zapadnoj Slovačkoj i u južnoj Moravskoj. Mali dio Hrvatov krenuo je prema zapadu prik morja i naselio se u zapadnoj Italiji u provinciji Molise, kade i danas živu još Hrvati u tri seli. Naseljivanje Hrvatov u naši krajina duralo je oko sto ljet. Prva hrvatska imena u Gradišću javljaju se 1515. ljeta u Željezanskoj gospoščini. Med 1522. i 1527. ljetom selu se stanovnici iz kotlin Like, Gacke i Krbave u Šopronski komitat. Tako se npr. iz urbara željezanske gospoščine iz ljeta 1527. vidi da je onda u Uzlopu stanovalo 12 hrvatskih familijov. A iz ljeta 1528. je poznato da je neki Kristof iz Aspanga ukrado jednomu Hrvatu iz Pajngrta dva vole i je založio jednomu drugomu Hrvatu u Cindrofu za 5 funtov. Kad je Turska po bitki kod Mohácsa 1526, u koj je poginulo čuda vojniov, a med njimi i ugarski kralj Ludovik II, konačno okupirala ovu krajina Hrvatske — ada Liku, Gacku i Krbavu — spravilo se je još već ljudstva na put u nepoznatu tudjinu. Sigurno je bilo i ljudi ki su se sami otpravili da si najdu novi dom, ali zvečega su te

Borba za Carigrad 1453.

selidbe bile organizirane. Pojedini gospodari — plemići — gospošćin u zapadnoj Ugarskoj su naime imali i dobra, imanja, u ugroženi krajina Hrvatske. Takove obitelji su bili Nádasdy, Batthyány i Erdödy. Oni su dali organizirati preseljenja ka su bila zvečega dobro planirana i unajpr uredjena — tako su iseljeniki npr. dostali potvrdu da se selu na drugo imanje svoga gospodara, a s tom potvrdom u ruki nisu morali platiti carine za svoje pokretno dobro ko su sobom primili (blago, spravi, sve, ča su mogli sobom zeti). Ta potvrda je je i oslobadjala od plaćanja putarine (Maut). Da ali i ovako organizirane selidbe nisu bile prez pogibeli, vidi se iz slijedećega poznatoga događaja: 1540. ljeta se je otpravilo oko 600 do 1000 pršon iz Slavonije prema Ugarskoj. Kod Virovitice, to je blizu ugarske granice, napali su je martolozi. Martoloci su bili turske vojničke čete u pogranični krajina, ke su od turske strani upadale u Austro-Ugarsku i plinjile. Od tih 600 — 1000 ljudi se je moglo samo trideset spasiti, te druge su ili otpeljali u ropstvo ili poubijali. Posjednici gospošćin u naši krajina, ki nisu imali dobra u Hrvatskoj, slali su svoje ljude doli, da bi vabili seljake da dojdju simo. Zbog toga se je nekoliko puti tužio Hrvatski sabor, ali mu nij čuda hasnilo. Tako je ostalo sve manje ljudi ki bi bili mogli čuvati hrvatsku granicu.

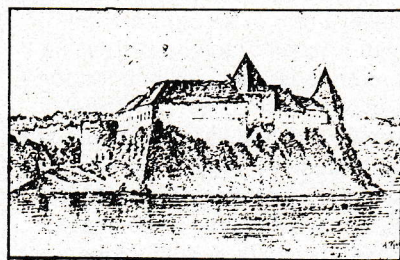
Sada bi se morali pitati, kakove su u onu dob bile prilike u našem kraju. Ar, ako su sela tako gusto ležala kot danas i bila dobro naseljena, onda sigurno ne bi bilo lako dostati dopust za naseljivanje ljudi, ar tu su si morali gospodari gospošćin preskrbiti. Nut, situacija je u ono vrime bila slijedeća: 1409. ljeta harala je u današnjem Gradišću kuga, ka je stanovnike decimirala. U drugoj polovici 15. stoljeća trpile su krajine ondašnje zapadne Ugarske pod dugotrajnim bojem med ugarskim kraljem Matijašem Korvinom i nimškim cesarom Friderikom III. Onda su se porušili npr. i gradi Vorištana (1463. lj.), Uzlopa i Trajštofa (obadva 1468. lj.). U ta čas dojde i do velike gospodarstvene — agrarne — krize, ali ne zbog boja, nego u prvom redu zbog prijelaza od načina plaćanja u pinezi. To je bio čas kada je čuda seljakov ostavilo sela i naselilo se u varoši. Ova kriza je najjače zahvatila one

kraje, kade se je najvećim dijelom žito sijalo, ar su cijene žita sve jače spadale, tako da seljaka već nij bilo moguće da pod uslovi ke mu je diktirala njegova gospošćina (različne porcije, daće, rabota na polju i u lozi i dr.) još dalje obrađuje svoju zemlju i od nje more živiti. Drugačija je bila situacija u krajina s vinogradarstvom. To se je u 15. i 16. stoljeću zvanaredno dobro razvijalo, tako da je ončas bilo već zemljišća pod vinogradu nego danas.

Ova agrarna kriza bila je glavni uzrok da su sela stala čisto ili dijelom pusta, prez stanovnikov. Da navedem samo nekoliko primjerov: u Uzlopu je bilo pol sela pusto, u Otavi 3/4, u Ciklešu tri sedmine, u Trajštofu je od 21 dvora 6 bilo pusto, u Rasporcu od 9 dvorov (paorijov) 2 pusti, u Ciklešu je od 28 — 11 pustih itd. Veliki Borištof, Mučindrof, Mjenovo, Pervane, Šuševo su bili ili čisto zapušćani ili najvećim dijelom. Spodobna je bila situacija i u južnom Gradišću. U ove puste dvore je gospošćina naselila Hrvate, ar je tribala radnu snagu. A Hrvati su bili srićni da su se mogli skloniti od vječne turske pogibeli, barem su se tomu ufali. Ali i ovde nisu mogli u miru živiti. Kot je poznato, su 1529. ljeta Turki prvi put došli pod Beč. Opsada je durala samo tri tajedne, ar je jur bila kasna i mokra jesen, a i u turskoj vojsci su se pojavili betegi. Ča Turki nisu bili opustošili na putu prema Beču, ki je je peljao uz Dunaj, to je moralo pretrpiti teška haranja Turkov na njevom povratku, a to su bile uglavnom željezanska i fortnavska gospošćina. Onda su ovde pogorila mmoga sela, a i mnogo ljudi je zarobljeno i odvljučeno.

1532. ljeta krenu Turki po drugi put prema Beču. Glavnu tursku vojsku je mogao sa samo 1000 vojnik i četire tajedne dugo zaustaviti Nikola Jurišić kod Kisega, ali prednje turske čete su se misec dan dugo zadržavale uz jezero med Šopronom i Željeznom. Dalje ali Turki toga ljeta već nisu dospili, nego su se — opet s velikim brojem zarobljenikov — vrnuli prik Novoga Mjesta i istočne Štajerske na Balkan. Koliko od ovih prvih hrvatskih naseljenikov je onda ovde u žitku ostalo, nam nij poznato.

Još bi samo bilo zanimljivo spomenuti da do 1532. ljeta u južnom Gradišću moremo najti slijed samo

Kostajnica na Uni

jednoga Hrvata, i to Mikule Zemlića u Tobaju.

Po ovoj drugoj navali na Beč počinje druga perioda naseljivanja ka je durala od 1533. do otprilike 1580/85. ljeta. Do 1540. naseljena su najvećim dijelom sela gospošćin Vorištan, Željezno, Fortnava, Kiseg i Novi Grad, a po 1540. gospošćine Rohunac, Solunak i Verešvar. Tamo su došli Hrvati iz zapadne Slavonije i Like, Gacke i Krbave. Po padu grada Kostajnice na rijeki Uni 1556. ljeta bižu ljudi i iz krajn med Unom i Kupom, ka teče sjeverno od nje. Ovi su se naselili u sridnjem i sjevernom Gradišću, Marchfeldu, u zapadnoj Slovačkoj i u južnoj Moravskoj. Od 1580. ljeta pojavljuju se još samo pojedini iseljeniki; organizirane selidbe su prestale, dijelom zbog toga ča su pusta sela bila jur popunjena, ter već nij postojala potriboča za radnom snagom, a dijelom se je jur i prvobitno naseljništvo počelo buniti protiv tako masovnoga naseljivanja tudjincev. Do pred par ljeti mislilo se je da je došlo još do jednoga tretoga slapa migracije u južno Gradišće, i to u drugoj polovici 17. stoljeća, kada je zapravo jur bila minula akutna turska pogibel za krajine u staroj domovini. U pitanju su tzv. Vlaha ki su se nastanili u 12 seli u gospoš-

Vlahi — romanizirani i slavizirani nomadi

ćina Solunak i Verešvar, a par vlaških familijov bilo je i u Ritzingu u sridnjem Gradišću. Ali, kako piše Feliks Tobler u knjigi „Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten“ (Beč 1986), se je moglo dokazati da su se i ovi Hrvati doselili jur u 16. st.

Gdo su ti *Vlahi*? Vlaha su se zvali pastiri na Balkanskom poluotoku ki nisu imali čvrstoga prebivališća, ki su ada bili nomadi. Oni su bili prastari narod ki je kašnje romani-

ziran, a potom slaviziran. Vlaha nisu poznali granic, oni su se sa svojim črijedami selili od jednoga pašišća do drugoga i iz jedne zemlje u drugu. U turskoj dobi su ti Vlaha došli i u vojsku, i to i na turskoj i na austrijskoj strani. Morali su biti dobri vojnici ar su si stekli posebna prava. A i u svojoj novoj domovini u južnom Gradišću su bili u boljem položaju nego drugi Hrvati. 1541. ljeta spominju se prvi put — jur u novoj domovini — tzv. „vlaške slobode“, u ki je Vlahom zasigurano da su „slobodni“ (tzv. „libertini“ Befreite), ke gospodar smi samo zadiliti u vojničku i policijsku službu. Oni nisu morali na rabotu, a i porcije i dacije, ke su morali davati, su bile čuda niže nego one drugoga stanovništva. Broj ovde u naši krajina, u istočnoj Štajerskoj, Dolnjoj Austriji, Slovačkoj i Moravskoj naseljenih Hrvatov se ne da točno odrediti. Procjene variraju od 60.000 do 200.000 ljudi, a broj naseljenih sel se more označiti s 200. Sigurno je, da se je po 1557. ljetu, kad su počeli pregovori o moru s Turki i kad im se je to od oblasti dopustilo, dost Hrvatov opet vratilo u staru domovinu.

To bi bilo najvažnije ča se tiče doseljenja naših praoccev i ča se tiče krajin iz kih su došli. Točnije odredjivanje, ka sela iz Gradišća bi u točno kom užem kraju Hrvatske mogla imati svoj korijen, nije lako, i onda ne, ako se govor sel zame u pomoć. Mi si, naime, moramo predstaviti da je u turskoj dobi i unutar današnje Jugoslavije došlo do migracijev, da ljudi nisu samo u druge, daleko udaljene zemje išli, nego da su se i u svojoj širjoj domovini pokušali skloniti pred neprijateljem u mirnije kraje. A i u dođući vijeki su se pak pusta sela u Hrvatskoj polako zapunila s ljudi iz drugih krajin, tako da slika govorov tih krajin iz predturske dobe ne odgovara današnjoj. Ako se sada okrenemo jeziku Gradišćanskih Hrvatov, onda nam se stavlja pitanje, kakov jezik je ta gradišćanskohrvatski. Pod pojmom „gradišćanskohrvatski jezik“ u lingvistiki, to je u nauki o jeziku, ne razumimo samo jezik Hrvatov u Gradišću, nego i onih u susjedskoj Ugarskoj, ali i onih u Slovačkoj i južnoj Moravskoj i jezik kim su govorili nekad Hrvati u Marchfeldu.

Ali prije nego ćemo se baviti ovim jezikom, moramo na kratko pogle-

dati kako nauka o jeziku dili hrvatski ili srpski jezik. On se dili na tri velika narječja, na tri dijalekte ki su svoje ime dostali po upitnoj zamjenici za nešto neživo, ka na nimškom jeziku glasi „was?“, a na hrvatskom ili srpskom postoju tri riči za nju: što, ča i kaj. Prema tomu govorimo o štokavskom, čakavskom i kajkavskom narječju. Ova narječja se u čuda čemu razlikuju, i to u fonetiki (u glasi), u morfologiji (čiji predmet su gramatički obliki, forme), u akcentu (naglasku), u sintaksi (to je on dio gramatike ki odredjuje kako se gradu rečenice) i u leksiki (u vokabularu, tj. u riči). Najjače raširen je štokavski dijalekat ki je konačno postao pismeni jezik za Srbe i Hrvate. Kajkavski i čakavski se govori samo u Hrvatskoj, i to na dost malom prostoru. Kajkavski sjeverno od rijeke Kupe oko velikih centrov Zagreb i Varaždin, a čakavski u skoro cijeloj Istri, u Hrvatskom Primorju, na skoro svi dalmatinski otoki, onda uz morje oko Zadra pak dalje na jug do Splita i konačno južno od rijeke Kupe okolo mjestov Ogulin, Brinje i Otočac, ka ležu med Karlovcem na sjeveru i gorom Velebit na jugozapadu u kotlina Gacke i Like. Čakavština je bila do dobe Turkov čuda jače proširena: sjeverna granica joj je bila Kupa, južna rijeka Cetina, a istočna rijeka Una, ili morebit je još dalje sizala u zapadnu Bosnu. Točno iz ove čakavske krajine su se ljudi selili, pak zato i danas teritorijum čakavskoga narječja na kopnu nij već cio nego izgleda poraskidan, ar su se med čakavci naselili štokavci.

Raspored na štokavski, čakavski i kajkavski ali nij jedini. Štokavski dijalekt (a spodobno i čakavski) se dili još na tri „govore“, i to prema staroslavenskomu glasu „jat“, ki se je vjerojatno izgovarao spodobno kot „e“. Iz toga jata se je razvilo ili „e“ (mleko, reč) ili „i“ (mliko, rič) ili „ije/je“ (mlijeko, riječ/rječnik, mlječni). Prema tomu govorimo o ekavskom, ikavskom i (i)jekavskom govoru. Takozvana ekavština i (i)jekavština su postale skupa s štokavskim narječjem pismeni jeziki: štokavsko-ekavski kod Srbov, a štokavsko-ijekavski kod Hrvatov. Štokavska ikavština nij nastala pismeni jezik, ali ona se govori, i to u zapadnoj Bosni (od Hrvatov i muslimanov), u zapadnoj Slavoniji pak u još neki dijeli

Hrvatske i Dalmacije.

Spodobno je i kod čakavcev. Ovde imamo ili čisto ekavske (leto, sused, mleko, divojka) i čisto ikavske (lito, susid, mliko, divojka) ili pak ekavsko-ikavske (leto, sused, mliko, divojka). Kada iz jata nastane „e“, a kada „i“? To uglavnom zavisi od toga ki konzonanti slijedu za jatom, pak ki vokal za timi konzonanti. Ali to bi nas pe-ljalo jur predaleko u detaljna lingvistička pitanja. Ipak, potribno je bilo da navodim ov raspored narječjev i govorov, da bi bolje mogli razumiti kako se dilu govori naših Gradišćanskih Hrvatov.

Poznato je da u svi gradišćanski kotari — zvana jenersdorfskoga — postoju hrvatska ili dijelom hrvatska sela. Hrvati niuzaljskoga kotara se nazivaju „Haci“, to su oni ki živu na hati (Heide). Hrvatski stanovnici željezanskoga i matrštofskoga kotara su poznati pod imenom „Poljanci“, ko su dostali po rodovitom polju Vulka-doline. Zdla sigropske gore su „Dolinci“ ili „Dolinji“, a u južnom Gradišću Vlaha, Štoji i Južni čakavci. Kod ovih poslidnjih dvih imamo jur u njevom nazivu označeno razliku u narječju.

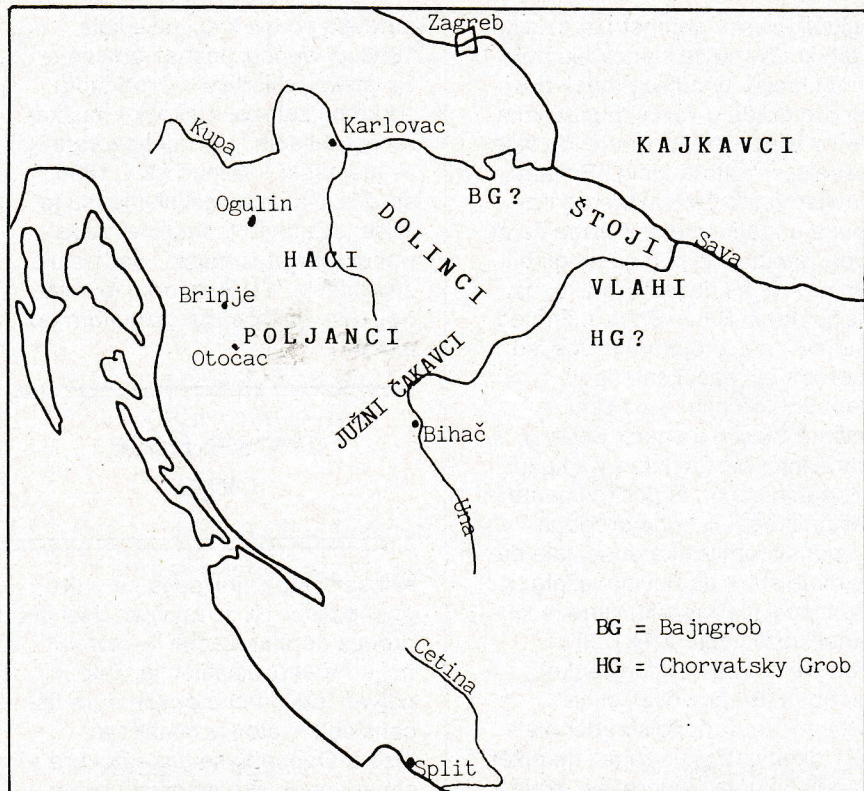
Velika većina Gradišćanskih Hrvatov govori čakavski dijalekat, i to ekavsko-ikavsku varijantu. Ovo narječje je nastalo pismeni jezik. Južni čakavci, npr. Stinjaki, govoru ikavski. Ali ne samo oni su ikavci s dijelom starim mjestom akcenta (dílò, sūdíd, líòò), nego i Vlaha i Štoji govoru ikavski. Vlaha i Štoji, čije područje naseljenja leži jedno uz drugo, su štokavci, to znači da oni namjesto „ča“ velu „što“. Ali osnova, baza, njevoga dijalekta je velikom većinom čakavska. Od Južnih čakavcev imaju najčišći čakavski dijalekat Stinjaki, sva druga čakavska sela na jugu su — po G. Neweklowskomu (Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete, Wien 1978, 373 S. / 52 Karten) — u svojem govoru već ili manje prijelaz od čakavštine, kako se govori u Stinjaki, na štokavštinu Štojev.

I Hrvati u Marchfeldu, ki su se jur potpuno zgubili, govorili su vjerojatno ekavsko-ikavsku varijantu čakavskoga narječja, isto tako Hrvati u Slovačkoj (Devinska Nova Ves i bivša hrvatska sela ove okolice: Dubrava, Lamač, Bistrica, Mást i morebit još ko drugo). U Chorvatskom Grobu (Slovačka)

govoru namjesto „ča“ „kaj“, ali to je zapravo čakavski dijalekat. Blizu Chorvatskoga Groba su ležala još hrvatska sela Veliké i Malé Šenkvice i Šarfia, ka su ali jur slovakizirana. Istoj jezičnoj skupini sličili su i Hrvati u južnoj Moravskoj (Frjelihof/Jevišovka, Prerava/Novy Prerov i Dobro Polje/Dobré Pole) ke su po Drugom svjetskom boju iselili. Kajkavski se govori samo u dvi seli med Šopronom i jezerom, i to u Vedešinu (Hidegseg) i Umoku (Fertőhomok).

Kad smo se sada upoznali s grubnom slikom naših narječjev i govorov, ćemo se malo zadržati na pajngrčanskom govoru i ćemo ga zeti kot reprezentant za sve čakavske govore u sjevernom i sridnjem Gradišću. Sigurno se razlikuju govori Hacev, Poljancev i Dolincev kot se i moru razlikovati — ali to jur čuda manje — govori pojedinih sel jedan od drugoga, ali svejedno postojú neke osobine ke su svim jednake. Ja se neću ovde upušćati u pojedinosti ke su za lingvistički neškoloivanoga človika samo teško ili uopće ne razumljive, nego ću navesti samo nekoliko glavnih karakteristikov.

Opće karakteristike čakavskoga narječja (i u Jugoslaviji) su: 3 akcenti, meki izgovor glasa „č“ (ne kot u štokavskom), skupina „šč“ (lišće a ne lište/štokavski), pomanjkanje druge palatalizacije u deklinaciji (junaki, snahi, na nogi: junaci, snaci, na nozi), kratki nominativ plurala kod dvosložnih muških imenic (muži, puti : štokavski muževi, putovi), instrumental jednine ženskoga roda na -um (s ženom : sa ženom), razlikovanje dativa, lokativa i instrumentala množine (ženam, na žene, s ženami : štokavski ženama), neke tipično čakavske riči (grem, velim, morje/štokavski more) itd. Pajngrčanski govor ima, kot i svi drugi sjeverni čakavci u Gradišću, tri akcente. Troakcenatski sistem je uopće karakterističan za čakavštinu, štokavsko narječje ima 4 akcente. Akcenat ne označava samo naglasak odredenoga sloga, nego mu daje i zvučnu karakteristiku (karakteristiku u glasu), tako da jedna ter ista rič more ča različnoga značiti, npr.: mŭka (Qual) : mŭka (Mehl), kŭpa (es tropft) : kŭpa (Kappe), fŭlit (fehlen) : fŭlit (an Gewicht abnehmen), „fehlen“ im Sinne von sündigen), vidim Mŭru : oni se mŭru (sie kümmern sich), Rŭdi : rŭdi (der

lockige . . .), diĉla (des Teiles) : diĉla (der Arbeit; er arbeitet), kuĉsa (Sense, Zopf) : kuĉsa (G der Amsel), va četŭtki (Sg) : va četŭtki (Pl).

Prvo su bile riči u našem govoru — kot i u drugi narječji, a u čakavskom su to dijelom još uvijek — već na zadnji slogi naglašene, kašnje se je onda pomaknuo akcenat prema početku riči, morebit kod nas stopr u novoj domovini. Iz lĕtĕ je tako nastalo lĕto/-liĕto, iz selĕ/sĕlo, povĕdŭt/povĕdat itd.

Karakteristična za skoro sve govore u Gradišću je pojava diftongizacije vokalov o i e u uo i ie (Bog - Buĕg, guĕdina, cijĕsta, sŭsiĕd). Diftongiranje se vrši i u neki čakavski govori u Jugoslaviji, ali ne u tolikoj mjeri kot kod nas u Gradišću. Ova diftongizacija ali nij svagdir u Gradišću ista. U Pajngrtu se veli: cijĕsta, liĕto, miĕra, Buĕg - Buĕga, guĕdina, a u Frakanavi npr. te riči glasu: cijĕsta, lĕto, mĕra, Buĕg - Bĕga, gĕdina. To znači da su se monoftongi (jednoglasniki) e i o po različni zakoni diftongirali. U Pajngrtu je svako dužičko i svako naglašeno e i o dalo ie i uo (zvana čisto na kraju riči: lĕto, tele). U Frakanavi se je vjerojatno samo svako naglašeno e i o diftongiralo. Iz toga kako se je diftongiralo, moremo pretpostaviti, da je to vrlo stara pojava i da se je vjerojatno

jur u staroj domovini tako govorilo. I Vlahi u južnom Gradišću diftongiraju, ali ne na ovakov način. Kod njih iz mesĕ ne nastane mĕso nego mejsa, kod njih se govori pejtĭ, šejtĭ, u ime bĕuže, s desnoŭm rukĕm itd. Samo u Starom Hĕdasu je diftongizacija i u uo i ie. Jedna pojava, ka je karakteristična za Gradišćanske Hrvate i ka je ovde sigurno autohtona, to znači, da se je ovde u Gradišću razvila, to je genitiv množine imenic ženskoga roda na -ov/-ev (divuĕjkov, družicov, sestricov, crikvov). Ta nastavak na -ov je zapravo nastavak za muške imenice (dimljakov, zviranjkov), ženske imenice su bile u drugom padežu množine i su to još dijelom i danas prez nastavka (družĭc, sestriĕc, žen, crikav).

Još jednu pojavu kanim spomenuti, a to je bilabijalni izgovor konzonantov -v i -l na kraju riči ili unutar riči na kraju zatvorenoga sloga kot -v (jaĕiu, sestricoy, stuĕuĕiĕ/stolĕiĕ, krauĕje mliko/-kravĕje). Ov izgovor moremo najti u kajkavskom narječju blizu slovenske granice i u čakavskom u Istri na sjeveru, u susedstvu Slovencev. U Gradišću imamo ovakov izgovor u cijelom sjevernom Gradišću i u Frakanavi u sridnjem Gradišću.

Na temelju ovih i još mnogih drugih detaljnih karakteristikov i na temelju sadašnje dijalektološke situacije u Jugoslaviji trsio se je

Neweklowsky rekonstruirati, iz kih užih krajev su se stanovnici pojedinih krajev Gradišća mogli doseći. On dojde u vezi s migracijama, ke su iz povijesti poznate, do slije-dećega rezultata: Hacı i Poljanci su vjerojatno živili južno od Karlovca u krajini rijeke Korane ča do Une; istočno od njih su mogli biti Dolinci, a još dalje na istoku, na ušću Une u Savu, Štoji. Južno od Štojev, na južnoj ubrovi Une, su morebit bili naseljeni Vlahi, zapadno od njih — uz Unu — Južni Čakavci, a onkraj Save, u današnjoj Moslavini — Kajkavci. Mnogi mislu da bi riči ke imamo iz talijanskoga (ili koga drugoga romanskoga) jezika upućivale na to da je stara domovina ležala u Dalmaciji ili Primorju, kade je talijanski jezik imao velik upliv. Takove riči su brajda (Hecke), bumbak (Baumwolle), cima (Rüben- u. Kartoffelstaudenblätter), cimator, čavaŭ, frigat, manjkat, sapun, škrinja, securat se, škole itd. Ali te riči su mogle i dalje u unutrašnjosti zemlje biti poznate. Zanimljivo je da imamo u govoru Poljancev i nekoliko izrazov iz slovačkoga jezika ki su mogli dojt simo posredstvom Hacıv (hudoban, šohaj, šipak, helička = način vezanja rupca). Riči dġelat, delatnik, djelo, hiža, kača, štiri, štrtak su nam iz slovenskoga jezika i iz kajkavskoga narječja poznate. Upliv ugarskoga jezika na vokabular u sjevernom Gradišću nij bio tako velik kot bi se moglo očekivati, ar je Gradišće bilo jako dugo

Ivan Milčetić

vidi i str. 10/11

pod Ugarskom. Iz ili prik ugarskoga su se preuzeli izrazi biruš (Landarbeiter auf dem Meierhof), djundje, Beč, beŭjek, čižma, gumbica, hasan, curit, kinč, kip, kopus, šator i druge. Da na Poljanci nij tako čuda ugarskih riči, stoji vjerojatno u vezi s činjenicom da je ov dio sjevernoga Gradišća u gospodarstvenom pogledu tendirao prema Austriji. Tako Milčetić, ki je

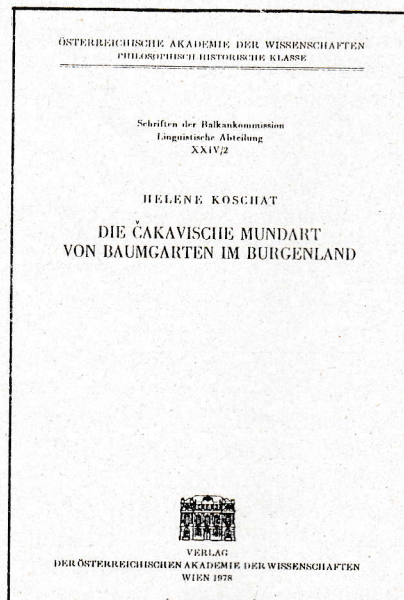
putovao po ovi kraji, piše ljeta 1898. u *Vienču*, poznati novina u Hrvatskoj, slijediće o Prodrštofu: „U krčmi zatekoh nekoliko muškaraca, domaćih ljudi, ali govorahu — njemački“ (Vienac XXX, 1898, str. 778.); a jedna seljakinja mu je rekla: „Zadnjih trideset let se je počelo govoriti nimški i sada saki zna nimški.“ I u Rasporku je ustanovio da se mladina razgovara po nimšku.

Liebste Rose moja

Kot se iz toga vidi, se je jur u drugoj polovici 19. st. razvijao dost jak proces germanizacije ili, morebit bolje rečeno, asimilacije. Zato je i najveć tudjih riči u govoru Gradišćanskih Hrvatov iz nimškoga jezika. Općenito se tudje riči preuzimaju onda ako manjkaju izrazi u vlašćem jeziku. To je npr. slučaj u upravi (gmajna, buohtr, onsuhn, sicunga . . .) i u tehnici (pumpa, šprica, šlahu, mašin, medreš, radl). Zanimljivo je da su imena za rukotvorce velikim dijelom iz nimškoga posudjena (šnajdr/krojač, šyostř/cipelar, postolar, tišljr/stolar, cimrmon/drivodelac, tesar, špengljr/limar, tohtekř/krovopokrivač), isto tako i izrazi za orudje i spravi (verkcaj, krompm : kramp, šaufljka, švjenga, kanta, kerba, kourba, kistn itd.). I u prateži i domaćinstvu se najde sve već riči iz nimškoga jezika (fiertu, bintr, vestn, bljuzn, oncug, štrimfe, šyudl, veš, fojtn — supa, šporet, kuhať, tinstat, kugljuf, biršli, paišlj, rajna, fuona . . .).

Kod tudjicov iz nimškoga jezika razlikujemo starja i novija preuzimanja. Starja moremo prepoznati na priliku na tom da su e i o diftongirani (fluoša, fliġka). Kod riči ke su se u novije vrime primile u naše narječje, to nij slučaj (floncn, los, veš, fertik). Na starije preuzimanje ukazuje i *ui* namjesto *u* (šyudl, bujzl). To *ui* se je prvo govorilo u nimškom dijalektu ovih krajin, sada se još samo rijetkokrat more čuti, na njegovo mjesto je stupilo *ua* (Schui : Schuach). Onda su jur dugo u našem govoru riči ke u nimškom jeziku počinju s w-, a u hrvatskom s b- (boštruha, buohtr, biklj, biršl) ili u ki nimško f daje b (kiġbr, tabla). Minjanje w- u b- se u novije vrime kod riči, kade

se još dobro pozna da su iz nimškoga jezika, opet eliminira. Ako su po boji još htli govoriti boškuhlj, benikstns, birkliġ, ondā je to sada voškuhlj, venikstns, virkliġ. I u još jednom slučaju se dobro more prepoznati ča je starija, a ča je novija tudjica (ili posudjenica), to je kod slogotvornoga r: trpaj (: derweil), frġunat (: vergönnen) su starja naprikzimanja, onde je -erdalo slogotvorno r, a u slučaji iba-secat (:übersetzen), ibanemat, untafiġerat je nimško -er- u hrvatskom zastupljeno kot a, ko je preuzeto iz nimškoga dijalekta. Samo kratko ću spomenuti još jedan način preuzimanja ki je za Gradišćanske Hrvate karakterističan i ki ide najzad u vrime reformacije. To su tzv. prevedenice (u lingistiki se zovu „kalki“). Kot jur rič „prevedenica“ veli, se riči iz jednoga jezika točno prevodu na

drugi, prez toga da bi se pazilo na duh i na sistem jezika na koga se prevodi. Npr. sam malo prije upotribila rič „naprikzimanje“ za nimško „Übernahme“. „Naprikzeti“ je doslovan prijevod nimškoga „übernehmen“. Na hrvatskom jeziku je sigurno bolje „preuzeti, preuzimanje“. Takovih primjerov imamo u našem jeziku zvanaredno čuda: goriskočit, skupaspravit, dolispast, vanspljunut, nutrstupit, krajotprimit. Ovde se mirno more izostaviti prvi dio riči i bilo bi dost da se veli skočit, spravit, spast (ili upast), spljunut, stupit, otrpimit. Dalje imamo slučajev kade nam fali odgovarajuća hrvatska rič (npr. vanstat / aussteigen, srpskohrv. izlaziti, iskrcati se), ali i takovih kade imamo hrv. riči, kod kih ne

moremo izostaviti prvi dio preve-
denice, nego moramo upotribeiti
sasvim drugu rič, npr.: opet „van-
stat“, ali sada u smislu „ausstehen,
erleiden“, to bi bilo po hrv. pre-
trpiti, ili: traupvdugit / daraufkom-
men — po hrv. najti, razvezati, ili;
kraispravit / kaputtmachen — po
hrv. zničiti, razbiti, pokvariti, potrti.
U ovakovi slučaji se mora poiskati
ta hrvatska rič ka odgovara danoj
situaciji.

Ja mislim da ne moram ovde dati
još već primjerov, ar svaki nek
mora uši otpriiti. Već neg preveć
takovih riči će čuti. I nisu samo
izrazi ki se preuzmu iz nimškoga
jezika, nego cijele fraze i cijele
rečenice. Kot šalan primjer neka
nam posluži dvojezična pjesmica
iz Otave:

Liebste Rose, ti moja,
Laß doch trinken sad konja.
Das kan i net, sam bosa,
Auf der Wiesn je rosa.

Situacija ali, nažalost, nije šalna,
nego jako ozbiljna. Svakomu je
jasno da se človik laglje more
izraziti u tom jeziku, u kom je ško-
lovan. A da školovanje u materins-
kom jeziku kod nas ne samo da nij
najbolje, nego da je još i vrlo
slabo, to znači, da se čuda pre-
malo uči i vježba hrvatski jezik, to
more svaki na sebi samom upa-
metzeti. Mislim da je malo takovih
ljudi, kim je svejedno je li hrvatski
ili nimški pišu ili govoru, ki se u
svakom jeziku znaju u većini slu-
čajev jednako lako izraziti. A čuda
ki si onda veli: čemu ću se mučiti i
hrvatske riči iskati, kad mi je laglje
po nimšku, i tako se onda zaruši u
njemu polako, ali sigurno, ćut za
hrvatski jezik, ćut za strukturu
jezika.

Bar ča se človik u svojem žitku
nauči, rutinu — vještinu —
dostane samo uz vježbanje i dis-
ciplinu. A to valja i za jezik, i onda,
ako je materinski. Ako ga dobro
znamo upotribeiti samo u neko-
liko oblasti, onda se moramo
potruditi da naše znanje na ovom
jeziku proširimo. To smo konačno
morali činiti i na nimškom jeziku.
Kad sam rekla „disciplina“, mislila
sam na to, da svaki, ki ozbiljno
kani govoriti dobrim jezikom, mora
sam sebe uvijek kontrolirati, kako
govori. A da naš hrvatski jezik nij
siromašan, da nam pruža dost
mogućnosti za artikulaciju, to nam
svidioči naša literatura. Ali koristi,
hasni, moremo od nje samo onda
imati, ako ju i čitamo.

Jelka Koschat

K N J I Ž E V N O S T

Anita Csenar

spoznaj sebe

nei m j e r n a

p r a z n i n a

slučenje tajne

i opet

uptiš da ti u zadnjem času

strašno spadju vlasii

strah

r r r

r a

rast

r a s t e

strah

S T R A H

mrzlo je

trigonometrija 1

t

u r r

k o o

o k k

r u u

t r o k u t r o k u t

Trigonometrija 2

t r o k u t

r r

o o

k k

u u

t r o k u t

asimilacija

ledena sapa

sčiše

list

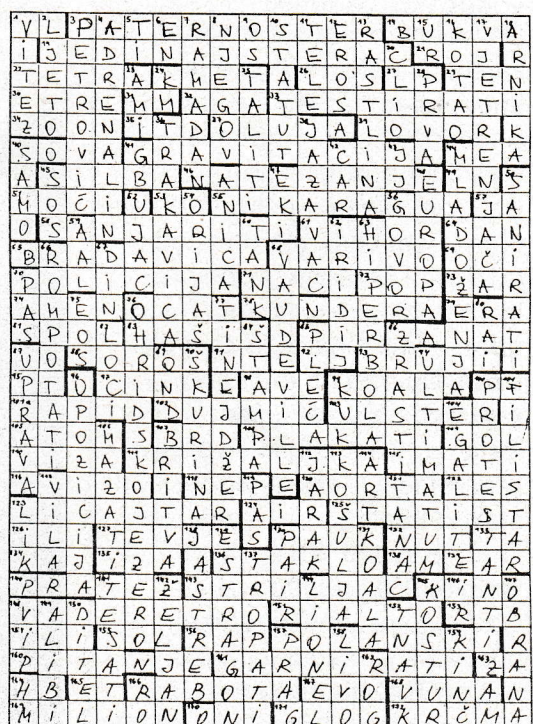
za

listom

razgoličeno stablo

ugne se

svakomu vjetru

Ženska povidajka '88

20. stoljeće — moderno, humano, otvoreno za sve. Hvala Bogu - ili neznam komu - predrasudov i diskriminacije jur dugo nij. Živimo u miru, imamo sve, ča nam je za ugodan žitak potribno. Samo nekim fantastom/norcem se sanja od „Damoklovoga meča“, i to atomskoga i kemijskoga oružja, nenadgledive atomske sile, umiranja nature i ljudi. Pravoda, još je nekoliko tih kverulantov i radikalcev, ki ali polako ionako sami sebe rivaju u nugao/kut, tako da je mirna egzistencija samo još pitanje časa.

Napredni smo — sve držimo čvrsto u ruka. Liberalnost i velikodušnost su „in“ — črnici i Židovi već nisu podčloviki; Cigani se cijenu u naši seli; mi Hrvati smo se jur toliko od nevojevane borbe utišili, da nam se čini, da su sva naša prava ispunjena. Žena je isto človik, a vražji Rusi su „en vogue“.

Da, znam, ča kanite reći — zaista je malo nešikano pripodabljati nas Hrvate, pak onda još i žene s redom tih klasičnih problem-grupov. Da, opet sve jednostrano gledam i sam fiksirana na staru kolomiju. Stvaram probleme, ki ne postoju. — I to mi upravo veli muž, ki je sam fiksiran, fiksiran na to da me reducira na pojavu žene. Za hipac sam zabila stvarati probleme. On mora jednostavno imati pravo i znati kako je sve to. To su moji problemi, a ne njegovi.(!)(— Ča ću, to je ženska logika!) „Dobro ti je tako, glej kako češ se zbaviti problemov, mer si si je sama stvorila!“

Kako bistar ta muž mora biti, da zna, ča su za mene problemi. Ča znamda za njega uopće nij problem, to je za mene velik problem, a to je moj posao, ali to mu se „očinevidno“ morebit niti sanjalo nij.

I opet žena naravno ne doživljava, da se kot jedina žena na sjednici od sebe razumljivo ne odredjuje za pranje posudja — dok kompetentni muži rastresaju zadnje aspekte bitnoga pitanja. I žena se čuti ravnopravnom — čistačicom. Opet jednoč čuje da je nerazumljivo, kako se nek nij mogla suprotstaviti! — Nije važno gdo vrši niže posle, kad smo ionako svi ravnopravni?!

Zaistinu žena ne more prestati izmišljati umjetne probleme.

Nikako ne kani priznati, da je upravo u hrvatski intelektualni krugi isključivo muška polovica človičanstva odredjena

za kreativno, „moždano“ djelo. — Ipak to odgovara istini ženske „čistačke brigade“ u klupski dvorana društva hrvatskih intelektualcev.

I opet se nije dogodilo, da se nje primjedba ljubeznim, nasmijanim muškim „— dobro mala, ali sada ozbiljno . . .“ samo tako zmete pod stol.

Kamo bi to još peljalo?! Naš tzv. napredni žitak u društvu ne bi mogli podnositi, ako se još i žene, ke moraju biti barem tako pametne — ako ne nekoliko puti pametnije od muži — ne bi podsvisno akceptirale i cijenile kot ravnopravan človik, a ne degradirale na neki apstraktni, seksualni, mistificirani pojam „žena“.

I tako su živili srićni i zadovoljni (-?) u Gradišću i Beču — ako još nisu umrli, živu još i danas tako . . . (!?!)

Anita Csenar

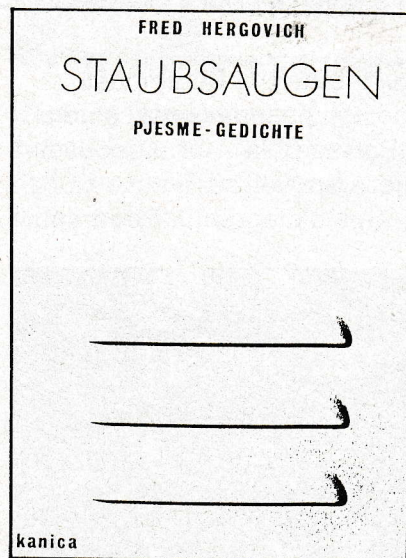
Hrvatske pjesme za desert

Nekoliko površnih misli o novoj zbirki pjesam

Svaki pozna tu — skoro bi rekla gradišćansko-hrvatsku — navadu da kod nas nijedan nesmi kritizirati nijednoga, ako slučajno ne pomuče za hrptom. Ali to bi značilo da se gradišćanski Hrvati med sobom ne prijatelju, ar se prijatelju normalno veli i iskrena rič, ka ne mora biti svenek pozitivna. Zato mi je osebito drago da sada smim pisati ono, ča mi ovako spontano teče iz pera.

Fredi Hergović je razumio dvojezičnost onako, kako ju uostalom i triba razumiti. Zač? On nije išao prevadjati pjesme u svojoj zbirki *Staubsaugen*, a onda znamda roditi pofušane elaborate. Ne. On je dao biti nimškim pjesmam nimške, a hrvatskim hrvatske. Ali moram reći da za njega nije bilo teško shvatiti dvojezičnost u pravom smislu. Bio bi naime imao teško prevoditi svoje nimške pjesme, čiji sadržaji su mnogokrat reklamni slogani. Na hrvatskom jeziku bi Fredi bio morao stvoriti nove slogane, ke ali onda nijedan ne bi bio mogao povezati s konkretnim dugovanjem. Svaki zna na priliku o čem je govora, kad u televiziji čuje „... *der gute Geschmack auf's tägliche Brot*“. Kad bi se ta slogan preveo na hrvatski jezik, nijedan ne bi asociirao *ramu*, ar ča jur znači: *dobri ukus na svakidanji kruh*? A niti s nanovo skovanim sloganom hrvatski čitalac ne bi ništa mogao povezati.

Za gradišćanskoga Hrvata

nije problem razumiti i nimške i hrvatske pjesme. Zato nije ni potrebno da mu se dvakrat serviraju. Stepljeno jilo nikada nije tako dobro i ukusno kot friško. Ne triba svaki viditi, kako su hrvatske pjesme slabije od nimških, a tim drugorazredne. Prevodi nisu originalni bili se još tako ugodali. Spoznavši to, Fredi je ipak išao dirati u tu problematiku. Preveo je „*Das ästhetische Wiesel*“ poznatoga nimškoga pjesnika Christiana Morgensterna. Ocjenjujući obadvi pjesme, na mah znam, komu se je bolje ugodala. Sigurno je i Fredi velje zeo upamet, kako je glatko na tom „tlu“, osebito ako človik velje izabere najteži žanr za prevadjanje — poeziju. Onde naime tako pravo spozna, kako različno su strukturirani pojedini jeziki i kako se razilazu značenja pojedinih jezičnih jedinica u različni jeziki. Zato se čitaocu prevoda mnogokrat posreduje čisto drugo raspoloženje, nego čitaocu origi-

nala. Vjerujem da gradišćanski Hrvat (prez odgovarajuće izobrazbe) primjerno zna prenositi sadržaje iz hrvatskoga jezika u nimški jezik, ali sumljam da će ta posao adekvatno izvršiti iz nimškoga jezika u hrvatski jezik, ki mu je bome materinski, ali ne obrazovni. Čitajući Fredijeve pjesme čutimo, da je i njemu nimški jezik obrazovni jezik. Nimške pjesme mu se čitaju tečnije, ustupimo u on široki i daleki svit, koga pri čitanju hrvatskih pjesam kumaj naslućujemo. Katkada se potrkemo. No, ne upademo. Iskreno vjerujem da će u drugoj Fredijevoj zbirki biti postrovašeno manje tih malih kamenčićev, prik kih sada skakljamo nespretno. Ne bi se podudarala stavom smjestiti hrvatske pjesme na konac knjige i kako-tako staviti sviću pod lonac. No, uvidjam da nije bilo moguće zamišati po tematiki različite pjesme, zato je to rješenje najpovoljnije. Drugačije niti nimške, niti hrvatske pjesme ne bi bile cjelina, a mutilo bi nam to čitanje. Znamda je Fredi hrvatske pjesme uvrstio na konac s objašnjenjem da na koncu svenek triba dojt *„gustostückerl“*. Zato mi je žao svakoga Nimca, ki ostaje prez deserta i poslastice. Ili je knjiga naminjena samo Hrvatom, ar su dvojezični? No, ne usudjujem se tvrditi to.

Agnjica Schuster

Fred Hergovich: Staubsaugen, naklada kanica, 7001 Željezno Pf./p.p. 131, 132 strani, 98,— š. ISBN 3.900874.02.6

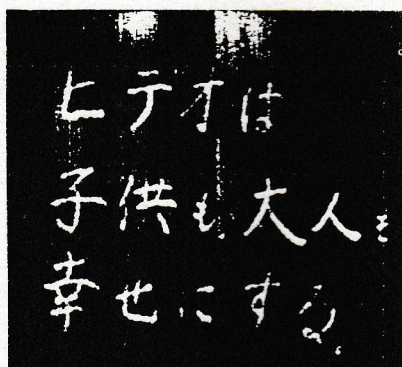
Ne triba kreljute

filmski avangardist Ladislav Galeta

„Uz rijeku“ se je zvala filmska smotra, ka se je u okviru Dunajskoga festivala održala od 24. junija do 3. julija u Bečkom Novom Mjestu. Naslov je bio dvosmislen: Zemlje, ke su bile zastupane pri ovoj priredbi, ležu uz rijeku Dunaj, a fiimi, ke su u ljetu prikazali u gradskom kazališću Novoga Mjesta, ležu uz široku rijeku komercijalnoga filma.

Festival je postojao od dijelov: prvi dijel su bili igrani filmi — med ostalim predstavili su: „Sajat Nova“ od Sergeja Paradjanova (Sovjetski Sojuz 1973), „Nevinost bez zaštite“ od Dušana Makavejeva (Jugoslavija 1968), „Klassenverhältnisse“ od Jean Marie Straub/Daniele Huillet (BRD 1984), „Ljubav jedne blondinke“ od Milosa Formana (ČSSR 1965), „Sedmikrásky“ od Věre Chytilove (ČSSR 1967), „Pirosmani“ od Georgija Šengalaja (Sovjetski Sojuz 1969), „Pastorala“ od Otara Iosseliana (Sovjetski Sojuz 1976) i „Meg ker a nep“ od Miklósa Jancsa (Madjarska 1971). Drugi dijel su bili avangardni video-filmi. Premda je u današnjem vrimenu problematično diliti filmsku produkciju u kategorije, ta klasifikacija ipak još valja u istočnoeuropski zemlja. Na priliku igraju u Madjarskoj i Jugoslaviji takozvani filmski klubi i filmske kooperative u pogledu na kvalitetan film važniju ulogu, nego komercijalni

distributeri. U Budimpešti postoji poznati filmski študio „Balázs Béla“. Jur u pedeseti ljeti osnovali su filmske klube u Splitu, Zagrebu i Beogradu,

Iz filma: *Video*

kade se redovito organiziraju festivali i kade snimaju velik dijel jugoslavenske produkcije (u sedamdeseti ljeti su svako ljetu producirali već od 200 filmov!).

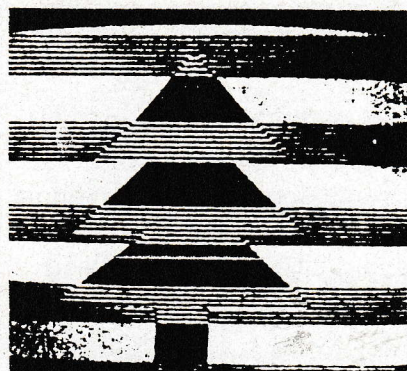
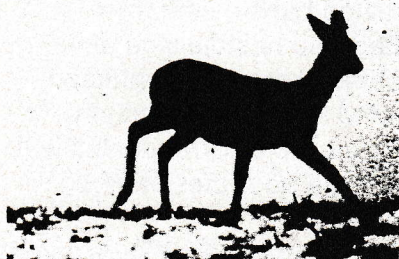
Dok se spličanski filmski autori bavu pretežno s neposrednom okolicom Splita, s ambijentom grada, zagrebački i beogradski autori film gledaju kot medij, kim moru otkriti mehanizme kulturne (i filmske) industrije.

Jedan od najistaknutijih autorov je Ladislav Galeta, urednik „Centra za film“ u okviru študentskoga centra sveučilišća u Zagrebu: u svoji djeli on tematizira filmski materijal, vrimenske i prostorske strukture medija. Pokidob da je bio nazočan pri filmskoj predstavi svojih dijel, smo iskoristili priliku da s njim razgovaramo.

NG: *Vi ste jedan od najpoznatijih i najuspješnijih autorov u*

takozvanom avangardnom, eksperimentalnom filmu. Ča je po Vašem mišljenju zapravo razlika med komercijalnim filmom i avangardnim, nekonvencionalnim filmom?

LG: Najprije moram reći da meni nije bitna ta razlika, dakle postoji film kao takav. Medjutim ipak postoji razlika, koja bi se možda najbolje opisala pomoću jednog pripečenja: početkom stoljeća, dvadesetih godina, živio je Oskar Fischinger, svojevremeno jedan od vrhunskih avangardnih autora. On je bio vrlo aktivan i radio je te takozvane nekonvencionalne filmove, više manje vezane uz filmsku animaciju. Dogodila se jedna zanimljivost: On je radio vrlo zanimljive filmove tog područja i mnogi su bili zainteresirani za te njegove filmove. Tako i američki poznati Hollywood. Pozvali su ga da dođe u Hollywood. Producentska kuća Paramount-pictures ga je pozvala i on je došao tamo. Što se dogodilo? On ustvari nije ništa radio tamo, nego dobivao je dosta dobru plaću i nije mu bilo jasno šta se to događa. Kasnije su kroničari objasnili tu zanimljivost: Njega su oni naprosto kupili! Kupili su ga zato da ne bi mogao raditi filmove za druge producentske kuće i na taj način praviti konkurenciju. U to vrijeme, kad je on bio tamo, poznati veliki majstor Walt Disney bio je zainteresiran za njegove filmove i htio

je vidjeti te filmove. Oskar Fischinger među svojim filmovima ima jedan film u kojem sfere, ada kugle, lebde u prostoru, dakle u okviru slike. Te kugle lebde same od sebe, jer on je tako upravio tu animaciju. Kad je Walt Disney vidio te filmove, onda je rekao Fischingeru: Gospodine Fischinger, sve je to lijepo i dobro što Vi radite, ali Vi biste ipak tim svojim kuglama trebali nacrtati krila, kako bi publika znala da te kugle stvarno lebde. Eto, tu negdje u tim relacijama stoju krajnje točke u filmu i u odnosu prema filmu.

Postoje filmovi kojima su — uvjetno rečeno — potrebna krila, i među njima ima antologijskih remek-djela. Postoje filmovi kojima ta krila nisu potrebna, a htjeli mi to ili ne, i među tim filmovima postoji izuzetno velik broj antologijskih filmova i remek-djela. Dakle to su u pravom smislu riječi više manje umjetnička djela, gdje autori sami biraju, da li će se posvetiti konvencionalnom filmu, da li će se posvetiti nekonvencionalnom filmu! Tu je još jedna bitna okolnost: nekonvencionalni film je više manje vrlo studiozno radjen i nije radjen za masovno gledanje. Ova vrsta filma zahtjeva jedan mali napor, jedno malo predznanje, jednu malu informaciju od onih, koji ga žele pratiti i koji žele eventualno komunicirati s tim djelom.

Međutim ja smatram da će ova civilizaciju uništiti njezina vlastita komotnost. Mi izmišljamo sve moguće strojeve, sva moguća pomagala, samo da što manje mislimo, samo da se što manje krećemo, tako da ćemo zakržljati.

Čovjek kad sluša radio ili kad sluša glazbu, on može raditi još nekakov posao. Uz to kad sluša, on može raditi još čitav niz poslova. Međutim čovjek kad sjedne pred televiziju, on — ako želi pratiti program — mora sjesti pred televiziju i on naprosto ne može raditi drugi posao. Tu je bitna razlika između radija i televizije.

Događa se čak i to da postoji takozvani daljinski upravljač, tako da čovjek ne bi slučajno imao napor dignuti se iz sjedala pa da onda prebaci kanal na televizoru.

Mislim da će ta komocija vrlo loše djelovati na ovu civilizaciju.

I šta se sada događa? Ja smatram, da konvencionalni film nastoji što više olakšati publici razumijevanje filma. Postoje neke određene konvencije i ako autor ne koristi te konvencije, već unaprijed zna, da ulazi u rizik, da neće biti shvaćen. A ako ulazi u rizik, da neće biti shvaćen, onda ulazi u rizik, da neće dobiti sredstva ili novac da film radi, jer neće dobiti natrag uložena sredstva. Kod nekonvencionalnog filma je obrnuto: Autor sam već unaprijed ulazi u rizik, da neće

biti shvaćen, ali računa na onih nekoliko ljudi, na onih nekoliko pojedinaca, koje negdje zanima to područje i tu onda imamo otprilike relaciju kao prema knjizi.

Nekonvencionalni film je u relaciji individualnog pristupka, dakle subjektivnog očitavanja. Svaki čovjek očitava u svojim mogućnostima i na svojoj razini. Idealno gledanje tih filmova bi bilo kao i čitanje knjige. Ja uzimam čitati knjigu onda, kad mislim da mi je to potreba, odabirem knjigu koju ja želim i nikoga ne primoravam da ono što mene zanima, da čita i on. To ne znači da ako mene nešto zanima da odmah zanima i drugoga.

Nadalje ja idem u još jednu krajnost da za mene ne postoji dobar ili loš film. Vrlo je ovo opasna izjava, radi toga što s vremenom čovjeka nešto ili zanima ili ga ne zanima. Ako mene jedan film zanima, ne mogu odmah tvrditi da je dobar; ako mene ne zanima film opet ne mogu tvrditi da je loš, jer postoje trenuci, kade u jednom vremenu čovjeka jedan određeni film zanima, a nakon jedne, dvi godine čisto se čudi kako ga je mogao taj film zanimati. Ili obratno. To je vrlo relativno, tako da je tu dosta problematično uopće govoriti o ovome, a moj nastup ovdje je bio vezan čak korak dalje. Taj korak dalje je bio u relaciji s one druge strane filma: Ja se filmom koristim kao nekom vrstom pomoćnog sredstva, kojim pokušavam voditi u jedan sasvim drugi svijet, koji sa filmom možda kao takvim ni nema veze.

Možemo definirati film i ovako: on je neka vrsta savršenog mehanizma ključanice. Na nama nije sada da analiziramo tu ključanicu, da ju rastavljamo i tako dalje, nego

na nama je da pronađemo adekvatni ključ. Budući da svaka ključanica drži određena vrata zatvoreno i zaključano, je na nama samo da tražimo adekvatni ključ, i onog trenutka kada pronađemo taj ključ nam se otvara jedan sasvim drugi svijet i mi napuštamo ta vrata, napuštamo tu ključanicu, jer se nalazimo u jednom sasvim drugom prostoru.

NG: Ali nije koncepcija avangardnog filma elitarna, ne isključuje li ona veliki dijel publike? Ne obraća li se avangardni film samo na jako ograničene kruge, na neke insidere?

LG: Umjetničko djelo nema samilosti. Umjetničko djelo zahtjeva od onoga koji stvara izuzetno veliki napor. Joyce je za svojeg „Uliksa“ utrošio 20.000 sati, to je negdje u vremenu od sedam godina. Za svoje „Finneganovo bdjenje“ je utrošio 17 godina. Kakvih problema je on u ono vrijeme imao, smo mogli vidjeti i pročitati od ovih poznatih teoretičara, kad su ga proglasili čak i ludim. Jedan od teoretičara je rekao, da Joyce nije normalan čovjek. 1874. godine bila je izložba impresionista. U ono vrijeme teoretičari su te ljude formalno proglasili ludima i nenormalnima, jer onako slikati kako su slikali ti ljudi, nije slika, ne slika normalni čovjek. Među njima je bio i Van Gogh, koji je za života prodao samo jedno djelo. Vremena, kao što vidimo, su se promjenila.

To je možda pretenciozno što govorim sada, međutim ako autor uloži jedan svoj život u jedno umjetničko djelo, onda mislim da je nepošteno da netko samo ovako ovlaš vidi pa kaže: ovo je dobro, ovo je loše! Mislim, ako je autor ulo-

žio u to maksimalni trud, onda mislim da bi trebao i oni koji želi konzimirati, komunicirati s tim djelom barem malo truda uložiti. A taj trud će mu se savršeno isplatiti, jer jedna stara izreka kaže: Što idemo sve dublje, draž je sve veća.

Iz filma: Poselednji Tango u Parizu

NG: Kako izgleda momentano situacija avangardnoga filma u Jugoslaviji?

LG: Mogu reći da u Jugoslaviji je dobra i nije baš dobra situacija, ča se tiče nekonvencionalnog filma. Šezdesetih godina je film kao takav bio vrlo značajan u Jugoslaviji. Međutim kasnije došlo je do malog nesporazuma, a to je da se takozvana filmska avangarda, nekonvencionalni film počela tretirati kao amaterizam, a to znači odmah i diletantizam.

Ovi nazivi nisu moji, ja ne želim zloupotrebljavati sad to, jer to je veliki problem. Ako neki kaže radim „eksperimentalni film“, onda automatski oni koji su neupućeni misle, da je to diletantski film, da je to nekakav film koji može biti projiciran na bilo kakovoj

razini, na bilo kakvom nivou, da ne treba nikakve profesionalne uvjete i tako dalje. To je razlog bio što smo mi u Zagrebu nastojali, da dovedemo prostor, gdje prikazujemo filmove, tehnički na razinu, koja bi trebala biti kvalitetnija od profesionalnog filma.

Zašto to govorim? Zato, ako u nekonvencionalnom filmu netko koristi neoštru sliku, neoštri kadar — što inače u konvencionalnom filmu nije uobičajeno, jer se smatra greškom — tada gledalac koji to gleda, mora znati, da je ta neoštar kadar u strukturi samog djela, a ne problem što kinooperater ne može izoštriti sliku ili što nemamo dobar projektor, koji može oštrinu slike dati ili koji ne daje dovoljno jako svjetlo i koji ne da dovoljno kvalitetnu reprodukciju zvuka. Mi smo u ovim 11 godina ta problem doveli do 99-postotnoga rješenja, to znači samo desetak posto je potrebno još, da imamo jednu od najboljih projekcija u gradu Zagrebu, i to svih formata, od superosmice, 16 i 35 milimetarskog filma, što se tiče i slike i zvuka. To je vrlo bitno i mi nastojimo, da mladim ljudima i ljudima, koje to zanima, pokažemo svjetsku produkciju i ukažemo barem osnovnom informacijom da postoji i neki drugi način filmskog ili video-izražavanja, ne samo onaj koji imamo prilike vidjeti u kino-dvoranama. Kakvi se filmi prikazuju u kino-dvoranama — mi to na koncu dobro znamo.

Vi ste spomenuli elitizam — ja tu riječ ne volim! Ako kažem, da je recimo na „Prošle godine u Marienbadu“ od Alaina Resnais-a i Alaina Robbe-Grillet-a bilo toliko ljudi, da nisu mogli stati u našu dvoranu, i to uglavnom

mladi ljudi, onda sam ja uvijek za takovu elitu.

NG: Pri ovom festivalu sudjelivali su autori iz svih krajeva Europe. Da li se Vi orijentirate po kakovi pretkipi ili djelate već ili manje izolirani od ostalih produkcijov?

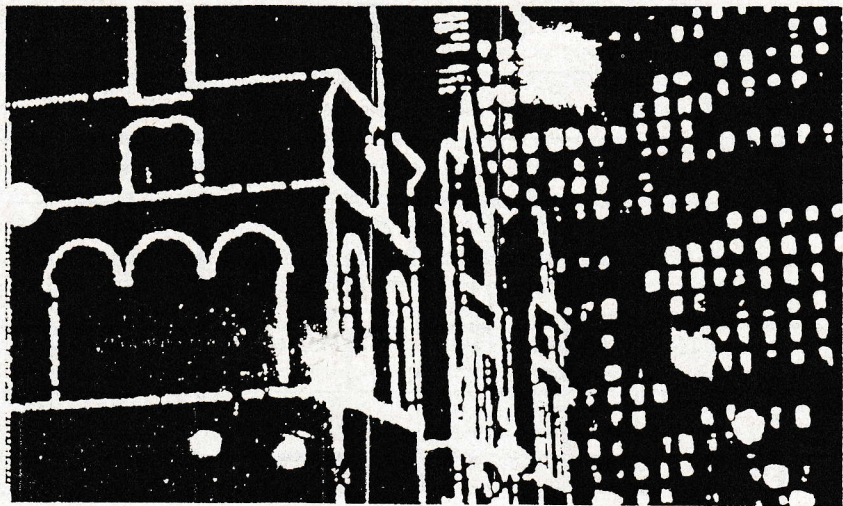
LG: Moram spomenuti da jugoslavenska kinematografija ima vrlo značajnu produkciju i nekonvencionalnog filma od početka kinematografije 1895.godine i nadalje. Mi imamo jedan vrlo — i u svjetskim razmjerima — značajan film od Karola Grossmanna, koji je u Ljutomeru radio i koji je čak jedamput ugostio Fritza Langa. On ima jedan film iz 1905.godine, koji pada u relaciju nekonvencionalnog filma.

Kada govorimo o uzorima, svakako da u svijetu postoje izuzetne ličnosti koje su na tom polju dale izuzetna ostvarenja.

Ako čovjek želi baviti se tim poslom, mora imati najosnovniju informaciju, što je na tom području urađeno, jer ja na koncu se slažem s onom izjavom talijanskog kompozitora Buzonija koji kaže: „Ništa čovjek na svijetu ne može stvoriti, već samo može preraditi ono što oko sebe zatiče“.

Ako želimo raditi nešto i ako se želimo baviti jednim određenim autorskim kreativnim područjem, mi svakako moramo koristiti iskustva onih koji su prethodili. Na taj način im odajemo nekako priznanje, jer svi ti ljudi, koji su stvarno nešto dali u životu, su to radili u vrlo teškim okolnostima i teškim uvjetima.

Moja prezentacija ovdje u Bečkom Novom Mjestu je isto unutar koncepcije mojih radova. Ja sam predstavio jednu osobu, jednog poljskoga autora, koji je cijeli život radio takozvane jednolinijske crteže, crteže iz jedne linije,

Iz filma: *Substantial Shadows*

simetrične, vrlo točno iskonstruirane. Na stotine i stotine crteža je radio, već od početka stoljeća, dakle 1900.godine, kad je imao 17 godina, a sve skupa živio je 90 godina. Na stotine tih crteža je napravio, a da nitko nije znao da on to radi. Radio je u administraciji. Čak i ono je zanimljivo što je rođen kao Franz Kafka 1883.godine, ada vrlo sličan život.

To hoću reći zato, jer tek 1978.godine, kad je umro, je svijet po prvi put imao priliku vidjeti ta izuzetna ostvarenja, što su mene fascinirala. Netko na početku stoljeća da se bavi crtežom, i to konstrukcijom jednolinijskih labirintskih crteža potpuno apstraktnih, dvadesetih godina kad postoji ruska i francuska avangarda i ostale avangarde, a da nitko ne zna za tog čovjeka, to ima jedno određeno značenje.

On nije čak osjećao potrebu pokazati to nekom drugom, jer se je možda čak i bojao. Bojao se, da ga netko ne proglasi nenormalnim, jer ako netko takove stvari radi u jednom drugom vremenu što drugi ne rade, razlikuje se od drugih. Umjetnik, ako želi biti originalan, mora razbijati na neki način konvencije. Ako ne

razbija konvencije, onda se stavlja pitanje u čemu je on svojstven, u čemu je on specifičan?

Austrija je bila zastupana uz veći broj video-autorov s dvimi dužimi filmi: „Sonne halt“ od Ferry-a Radaxa (1959) i „Der Ort der Zeit“ od Hansa Scheugla (1985). Ali vrhunac programa je bilo predavanje Petera Kubelke, ki je predstavio neke od svojih kratkih filmov *Mosaik im Vertrauen, Adebar, Schwechater, Arnulf Rainer, Unsere Afrika-reise*. Premda njegov dosadašnji opus broji sve skupa samo oko 40 minut (produciran u posljednji 26 ljeti), on broji med najbolje autore avangardnoga filma.

Rezime: Smotra eksperimentalnoga i avangardnoga filma u Bečkom Novom Mjestu je pokazala, da se ljudi i u takozvanoj provinciji zanimaju za ne tako tečne struje filma. Pokidob da je Gradišće u pogledu na situaciju kina, mrtvo tlo, bi predstavljao filmski klub najbolju mogućnost upoznati zainteresirane na selu s filmi, ki se drugdir ne moru viditi. Idealno bi bilo, ako bi KUGA našla jedan put uključiti ovu najvažniju vrst umjetnosti 20.stoljeća u svoj program.

Fredi Hergovich

K R I Ž A L J K A

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
	19												20	21			
22				23	24			25		26			27	28	29		
30				31			32			33							
34				35	36			37			38		39				
40				41							42		43		44		
	45					46				47				48	49		50
51				52	53	54	55						56				57
	58	59						60		61	62	63			64		
65	66		67						68						69		
70								71				72			73		
74		75		76				77	78						79	80	
81			82	83				84		85			86				
87		88			89	90	91			92		93		94			
95		96	97					98			99					100	101
101a						102					103				104		
105			106			107			108						109		
110					111						112	113	114	115			
116	117						118		119		120			121		122	
123									124				125				
126				127			128	129		130			131	132			133
134				135				136	137				138		139		
140				141		142	143				144			145	146		147
148	149	150								151				152		153	
154				155			156			157		158			159		
160								161					162				163
164			165			166					167			168			
169							170			171				172			

NOVI GLAS 30

VODORAVNO: 1 nepotpuna frekvencija 3 dizalo u obliku očenaša 14 vrbu obajdi, nju išči pri 37 vodoravno — to veli barem stara poslovica 19 njega se, po Handke-u, boji vratar 21 koliko smo to smo — prem nek mali 22 ta broj je jur kod starih Grkov skoro tako glušao kot kod nas 24 uzidao je Versailles i Schönbrunn, borio se je protiv Turkov,

Francuzov i Austrijancev **26** španjolski član pred kalifornijskim gradom **27** obično se obraća **33** pute u minuti (kratica) **29** završava prvu englesku dekadu **30** „... ili ne biti“ — tako se na pariški pozornica stavlja shakespeareovo pitanje **31** milioni dijel od 24 okomito (kratica) **32** turska titula u obliku ženskoga nadimka **33** napisati posljednju volju, oporuku **34** „... politician“ je za stare Grke bio čovik **35** i tako su oni svirali dalje, kot na priliku pri zadnjem Daņu mladine u Pajngrtu **37** logičan završetak sparnoga dana **39** njim su korunili dobitnike prvih olimpijskih igar **40** nije već potribno nositi nju u Athen **41** zbog nje padaju ponekad avioni s neba **44** čija krivica, čija krivica, čija najveća krivica? **45** otok uz Premudu **46** nujno drapanje **49** decimirano konoplje **51** biti u stanju **53** aktivno je sanja, a pasivno je mora boksača **55** ... a ovo je mora Reagana **57** hrvatsko ego **58** djačka reakcija na dosadna predavanja učiteljev **61** vjetreni komparativ **64** u Arktiku dura nekoliko misec dugo **65** vrata k blaženstvu za novorodjenče **68** prilog mesu **69** nemoguće je gledati TV prez njih **70** garantira „law and order“ **71** pristaša negdašnje velestranke **72** svećenik, obožavatelj moderne muzike **73** čim vrućiji, tim bijeliji **74** po tom je molitva mimo **76** prez njega nij salate **78** suvrimeni česki pisac, ki u svojem najpoznatijem romanu ima poteškoće s **41** vodoravno **79** vijek **81** kod male dice se more ustanoviti farbom od **140** vodoravno **83** „legalize it“, potribovali su Wailers **85** svečevanje s vjekovečnim posljedicami **86** polag nimške poslovice ima zlato tlo **87** jaje ili muž — po prvoj polovici te riči Talijani to još ne moru odlučiti **88** šmrk, grint **91** engleska mriža sa školjom **92** moreš čitati na slovenski koli **93** nema problema najti ovu grupu **95** obraćajući se publiku, uljudan kolumnist počinje ovako (kratica) **97** kemijski elemenat, trideseti u periodičkom sistemu **98** tako je pozdravio Brutus Cezara **99** medvid tobolčar **100** kratko po fešti **101a** s njim je dostignuo Oto maksimale maksimalne uspjehe **102** zadnja prominentna žrtva zlatoga hica **103** i protestanti i katoličani tako nazivaju svoju provinciju **105** do 1919. ljeta ostao je zaistinu nediljiv **107** u Bonnu Regiraju Domovinu **108** pravi muž se to nesmi **109** tako vratar rijetko u njem stoji **110** kot izgleda, ta dokumenat Waldheim od Amerikancev neće dostati **111** pred tobom leži **115** „... ili biti“, pita Erich Fromm u svojem bestselleru **116** uputa unaprijed **118** tako madjarski narod zove samoga sebe **120** dok kuca, živiš **122** prethodi grupam Francuzov i Španjolcev **123** zaslatkava kiritofe i sajme **124** njega dišu Englezi i Francuzi **125** prez njega i njegovih kolegov kod filma ne bi bilo zvijezdov **126** alternativna rič **127** mlikar u Anatevki **130** plete mrižu svoju **132** Englezi od njega peču orihovicu **133** pokazna zamjenica **134** ča pitaš na Trgu Republike? **135** „za“ u Varaždinu **36** s njega se ne pije, kroza nje se gleda **138** kratko englesko dopodne **139** tim čuju Englezi **140** preza nje si **109** vodoravno **143** dobroga išču sve momčadi, i **101** vodoravno **145** utočišće sedme umjetnosti **148** ... je htila reći rimljanska eskorta, ako joj se je gdo suprotstavljao **151** most u Veneciji **153** jugoslavensko medijsko poduzeće (kratica) **154** **126** vodoravno ponajzad **155** kruh i to nudjalo se je gostom kot znak gostoprimstva **156** vrst muzike, pri koj se neki obraćaju na rameni **157** on je dao vampirom tancati **160** stavlja se obično pred odgovorom **161** pokidob da se i okom ji, se to djela **163** u nečiju hasan **164** protestantske cigarete **165** dolazeći iz dalekih galaksijov u naše **145** vodoravno, dobio je srca gledaocev na mah **166** besplatno djelo za gospoščinu **167** tako je Adam vikao Evu **168** sirovina puloverov **169** kvadrirana tisučka **170** niti vi niti mi **171** bijeli trn po nimšku **172** u njoj nisi doma, a ipak nisi na friškom zraku (analogija)

OKOMITO

1 u množini je igrao glavnu ulogu u zadnjem Šoreticevom kusiću **2** kod nas četvrtina samoga sebe **3** vibrafonistički sanjari o zelenom jastogu **4** ako se jadaš, ti bubrigi to pošalju u krv **5** postoji samo u društvu **6** označuje, da su Francuzi negdje nutri **7** dijetni misec mohamedancev **8** posvojna zamjenica **9** oko nje se sve obraća **10** pravilo **11** dalekovidna domača živina **12** Bog ljubavi **13** bar kakove vrsti je, kiselu godinu rado ne pije **15** ča je Nimcu to, je nam pra **16** u njem se stvara metamorfoza od soka do žganoga **17** protiv nje su se borili Don Quijote i Sancho Pansa **18** ljekovita **13** okomito u brigi **20** grčka muza povijesti **23** kratak sin SAD, tovaruš Francuza **24** milionkrat **31** vodoravno (kratica) **25** kad mu je prevruće, snig djela to **28** ordinalni ženski početak **36** požrti potstanar **38** zvire, ko nastupa po jugoslavenski pozornica **40** jedino **41** Engleska, Šotska i Wales (kratica) **42** došlo je pismo s črnimi pečati — kad je on bio došao **43** pri škopanju-lapanju izbili su mu samoglasnike **44** more biti star, mora biti muž **45** po najpr i po najzad prosi za pomoć **47** američanski predsjednik, ki stoji na glavi (nadimak) **48** kćer fenicijskoga kralja Agenera **50** da im se to ugodu s budžetom, se boru austrijski ministri za financije zadnjih desetljeć **52** niti stric niti tetac **54** gorostas **56** dosadna točka pred otvaranjem bife-a **59** ča Ruštanac vuče iz Niuzaljskoga jezera **60** oklopna kola u obliku rezervoara za tekućinu **62** plemenita kovina **63** geometrijsko pretiravanje **66** nakana literarnoga priloga Hrvatskih novin **67** stoputi vridniji nego ništvidna para (kratica) **68** francuske napitnice i narodne jačke, prethodnici operete **70** kucinji hlačnjak **75** kad je zora pucala, stari Grki molili su njoj **76** na albansku granicu, na zviranjak Crnoga Drima i na nje gleda manastir Svetoga Nauma **77** trinaest- do devetnaestljetni Englez **80** južni susjed ORF-a **82** genius ladislausius **84** Novi Glas je dijel nje **85** hrbat Hrvata; u Stinjaki bluze **86** uprav to Oskar Mazerath u Grassovom Limenom bubnju nije kanio **87** sinonim birokracije **89** ako spiješ čašu do zadnje kapljice, je vidiš na glavi stati **90** ako bi imali oči mačke, nam u njoj ne bi bile mačke sure **94** iako gluši konačan, se more produžiti **96** uvijek protiv vladara **99** babin kotrig u Dubrovniku **100** mladi dogmatizam, nadomješćavajući starjega **101** sinonim malogradjana **104** za to su se borili francuski revolucionari pred 200-imi ljeti **106** stara poslovice veli: ki to dobro djela, se dobro vozi **107** Cindrofac, potriban svakomu mužu, ki na se drži **112** neposredni razlog deformacije automobila **113** nosilac manšetov i kravatov **114** nimška vrst engleske umjetnosti **117** čarobna dobročiniteljica **119** prlje su si ga žene vezale, da bi bio uži **121** ples **123** tumačiti, ovo je interpretirati ulogu **128** ptica grabljivica **129** skupa s Vladimirom još uvijek čeka Godota **130** **18** mogućnosti dobiti pri roulette-u **131** tobolčar s črnim nosom **137** to je djelao Fred, kad mu je Vilma zaklenula stan **141** obdjelivati drivo **142** pohotljiv **144** šeće se „on the sunny side of the street“ (krsno ime) **145** ostatak po objedu črvov **146** kratica za **62** okomito **147** pokušava zaostavljati **143** vodoravno **148** vrlo indiskretna peršona **149** svidočanstvo za **70** vodoravno **150** žuna, dubaljka **152** zaistinu nediljivi dijelić (barem do sada), stoji na glavi **157** po **85** vodoravno nosi **44** okomito zaručnju prik toga varoša **158** ako se s te strani zavežeš u druga kola, si ti kriv **159** nakit, gizda **162** na njem moreš prepoznati vruga **164** nimški dom prez jaja **166** francusko zlato ponajzad

Rješenje na strani 23.

W6

Oni su jur usisali prah i kot vidiš: vidilo im se je. Ako i Ti kaniš u budućnosti veseljem usisavati prah, si kupi jednoga od naslikanih usisavačev ili *Staubsaugen* od Fredija Hergovića. 132 strani. 104 pjesme. Jedna mini-drama. Nijedan watt. A sve to za 98 šilingov. Narudžbenicu šalji na adresu: naklada kanica Hauptstr. 30 7051 Großhöflein/ Velika Holovajna

P. b. b.
Erscheinungsort: 1040 Wien
Verlagspostamt: 1040 Beč

HAK Schwindg 14/10 Bec tel. 65 14014

DR.

BENCICS

NIKOLA

WALDHOFWEG

6

7000

ZELJEZNO/EISENTADT

DRUCKSACHE

DRUCKSACHE